SÖRMLANDSLÅTEN

Nr 2 - 3 1971

UR INNEHÅLLET:

ETT BRÖLLOPSBESVÄR FRÅN 1700-TALET

BRÖLLOPSSEDER I V VINGÅKER

BRÖLLOPSMÅLTIDEN

HUR GÖR MAN EN ANDRA-STÄMMA ?

TVÅ BRUDMARSCHER FRÅN SORUNDA

SÖDERMANLANDS SPELMANSFÖRBUND • SÖRMLÄNDSKA UNGDOMSRINGEN

Att hitta i detta nummer:

1. Inledning (Arne Blomberg)

2. Neli Suecani, Ett bröllopsbesvär från sjuttonhundratalet.

11. Arnold Lundqvist in memoriam (Gustaf Wetter)

11. Alvar Rosén in memoriam (Gustaf Wetter)

12. Minneslista för 1972.

12. Anna Andersson bortgången. (Gustaf Wetter)

13. Sörmländska spelmän fick förnämlig gåva.

14. Bröllopsmåltiden (Arne Blomberg)

17. Angående dragspelsdebatten (Sven Härdelin)

18. Bröllopsseder i V. Vingåker.

24. Dag-Härads okristne. (Rickard Dybeck)

26. Breflådan.

27. Vals efter Spel-Pojken.

27. När Vitra lockade på sina kor.

28. Två munspelslåtar

29. Blir dom straffade? (Sture Nilsson)

30. Erik Fogelström 90 år (Sture Nilsson)

30. Brudmarsch från Sorunda.

31. Scheléns sista gånglåt (Sture Nilsson)

32. Några historier om "Hultkläppen". (Nils Olsson)

33. Brudmarsch från Sorunda

34. Hur gör man en andrastämma? (Sven Härdelin)

36. Adresslista.

SÖRMLANDSLÅTEN distribueras till medlemmarna i Södermanlands Spelmansförbund och Sörmländska Ungdomsringen. Utomstående kan göra en prenumeration på spelmansförbundets cirkulär (inklusive SÖRMLANDSLÅTEN) för ett år genom att sätta in kr 10:- på postgiro 12 24 74, adress: Södermanlands Spelmansförbund, c/o Bo Classon, Södertälje. Skriv "Cirkulärprenumeration" på talongen.

Upplaga 900 ex

Utkommer 3 gånger per år.

Redaktör: Arne Blomberg, Holmfastvägen 8, 151 36 Södertälje. Tel. (0755) 64686

BRÖLLOP är detta nummers tema. I det ämnet finns mängder med material: Du finner i tidningen några smakprov på bröllopsskildringar från Sörmland. Jag gör gärna reklam för NELI SUECANI, skriven 1753 på rimmad hexameter. Artikeln är inte speciellt lättläst, men läs den, gärna flera gånger.

På grund av flera olyckliga omständigheter kom SÖRMLANDSLÅTENs första nummer i år ut först mitt i sommaren, varför styrelsen beslöt att i år endast ge ut två utgåvor. Då detta är en smula nesligt för bladets prövade redaktör, är detta nummer ett dubbelnummer i ordets rätta mening: Du hittar mer än dubbelt så mycket läsning denna gång som då bladets första nummer föddes, julen 1968.

Ett år har gått och en hel del har skett.

Antalet stämmor och träffar är fortfarande stort och tenderar att öka.

Kursverksamheten ökar.

Inspelningsverksamheten ökar.

Många nya medlemmar söker sig till vår verksamhet.

Samarbetet dansare-spelmän fortfar att vara synnerligen gott.

Beträffande nästa år hänvisas till minneslistan på sid. 12. Som synes blir åren allt kortare. Det är besvärligt att undvika att olika evenemang kolliderar. Vi försöker se till att det blir minst två veckor mellan olika sörmländska stämmor och träffar, men det lyckas tyvärr ej alltid. Att det ibland också kolliderar med tilldragelser i övriga landskap är tyvärr ofrånkomligt.

Spelmansförbundet har under året äntligen fått en kontaktskrivelse från Sveriges Spelmäns Riksförbund. Årsmötet och styrelsen har mottagit brevet positivt och i ett svar bett att få igång en ökande kontaktverksamhet för att kunna vidga samarbetet.

Ett samarbete, som nått mera praktiska resultat, är samarbetet mellan Södermanlands Spelmansförbund och Sörmländska Ungdomsringen. Utan gemensamma ansträngningar skulle säkert varken spelmän eller dansare i Sörmland ha en sådan verksamhet, som de har i dag. Måtte samarbetstanken få fortsätta att fördjupas och må den gärna spridas till allt fler landskap och även (djärva tanke!) till riksplanet!

Från Sune Åhberg och hela Ungdomsringens styrelse sänder jag ett tack för 1971, en önskan om en God Helg och en förhoppning om ett nytt gynnsamt år.

Sammalunda säger givetvis hela styrelsen för Södermanlands Spelmansförbund samt redaktören och hans prövade familj.

GOD JUL

GOTT NYTT ÅR

NELI SUECANI

ETT BRÖLLOPSBESVÄR FRÅN SJUTTONHUNDRATALET

I Strängnäs läroverksbibliotek finns ett mycket intressant koncept med ovanstående titel och daterad 1753. Det är en nöjsam skildring på rimmad hexameter av bröllopsfestligheterna i ett svenskt bondehem under frihetstiden.

Författaren kallar sig Oskyldig Satyricus. Bakom pseudonymen döljer sig troligen den då 23-årige Olof Strand, född i Lerbo socken, där hans far var kyrkoherde. Hans mor stammade från Nyköping. Olof Strand var alltså sörmlänning och allt talar för att det är ett sörmländskt bondbröllop han på ett raljant och underhållande sätt skildrar.

Olof Strand avslutar sitt verk med:

> "Bedes, att denna skrift, af någon boktryckare emedan iag ej äger privilegium, må aftryckas, och med kalfskins ränslar befordras kring riket."

Tyvärr tog det närmare 200 år innan denna bön blev hörd, men 1946 utgavs Neli Suecani i serien "Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund" med kommentarer av Per Wieselgren.

Ur skriften har hämtats nedanstående smakprov, som främst behandlar bröllopsmåltiden. Försök tränga igenom 1700-talsspråket, så finner du en mycket fängslande tidsbild.

* *
*

Sen Hymenæi Legat[17] sitt wärf fått bringa till ända,
Gort den blygsamma Möen och hurtiga Ungkarlen kända[18];
[Han ock i Nymånan[19] följder af en som skall Böneman heta[20]
Warit hos Pigan i frijare drägt och dess wilja fått weta][21]
Sen de med witnen och hand den första knuten fått knyta,
Lofwat hwarannan en tro, som ingen wid böter får bryta —
[Sofvit tilsammans på bordet en natt, och bandet bekräftat
Som deras sochn präst nu efter lag emellan dem häftat.]
Och med lysningar tre sitt Giftermåhl gifwit tillkänna,
Då bjuds gäster ihop utur hwar och en Häradets ända.
Karlar och Qvinfolk som gräs, med barn, ja, gubbe och gumma,
Måste till ölstemman gå och ej dessa god dar försumma.

[17] Äro sådane som låta sig bruka till Ägtenskaps Stiftare på jorden: i gemen af alla kön, men i synnerhet gl. kärngar som för sin wältalighet ock mäst af gemene man brukas. ty — — — *Bene nummatum decorat Svadela, Venusque, Mancipiis locuples.* — — — — Horat: Ep. VI. L. I.

[18] Här bör märkas at trenne frijare-sätt äro mäst brukelige hos oss. det första tillkommer de förnämare, och afgöres genom bref och porträtt. Fullkomligit då man söker efter Målare-Skönhet. Som Catullus Messalinus *Qui numquam visæ flagrabat amore puellæ.* Juvenal. Sat. 4. v. 114. då

Men när all denna stål, till gården är kommen at gästa,
Då först blifwer der sorl af spelmän poikar och hästar.[28]
Spelman strängarna rör at stråke och stall måste båcka,
Spelar en lustiger Marche, reddantz, Menuett eller Pålska,
Att det siunger i byn och berg uti skogarne swara.[29]
Hästen med gnäggande mund, plär ock inga Bas-thoner spara,
När med et hiskeligt skrik af Poiken han ledes i stallet,
Eller ock släppes i bet på tomter som ej äro skallot'.
Ett uti huset befryndadt skägg, med orörlig lufwa,[30]
Som är källare-Swän, för gästerna nu in i stufwan.
Strax kommer bränwinet fram, wedbrändt, blackt, dufwet, af peppar
Brännner det liksom en eld at gubben på pipskägget kieppar.
Ett brunt, hwitt eller grönt glas fullt af den härliga saften,
Måste nu hwar supa ur, at hufwudet irrar af kraften.
Sen går omkring en skål af brunaste Pors-Olja fuller,
Tjock som smörja hon lätt i tomma halsarne rullar.[31]
Nu drickes lustigt om och magen tappert beredes,
At kunna dickt ta emot, och sedan det wäl kommit neder,
Åter kasta det up, liksom utur brusande djupet,
Plär häfwas upåt igen, hwad som nedfarit i sluket.[32]

[Wår Spelman waken plä ibland de första warn fast dagens Broder Starkt hans röda öga slöt: Sit klingand' Instrument han ock ej lärer spara, Men stämmer hurtigt in en högt *Huskarla husöl.*]

NB. Brudtjenarne kallas ock *ungskaffare* i Österg. (Jfr not 98. *Ulgiø.*)

Formosam plane, sed cœcus diligit Asper, Plus ergo, ut res est, quam videt Asper amat. Mart: L. VIII. Ep. 49. Det andra practiceras af ringare folk, och går genom wissa Legaters bemedlande, utan at någondera sett hwarannan. Godt, då man endast will hafwa pengar, Tjenster, m. flera tillfällige förmåner, då — — — — — — *veniunt a dote sagittæ.* Juven: Sat. VI. Det tredje en *Rara avis in terris, nigroque simillima cygno.* Juv: L. c. at sjelf se och känna den Persons qualiteter med hwilken man vill ingå ett evigt förbund, har sitt afseende på Dygd, wett m. m. Jag håller med Holländ: *Sihe fúr dick, trew iss misslick:* ty *deux yeux ne sont pas suffisents pour prendre une femme.* Auctor quidam Gallicus. och *S. E. Brenner* i sina Poetiska digter: Hwad är et giftermål! perpetuellt arrende, Där mången slöt Contract förrän han godset kände; dock förn det slutit war så måste han stå kar Fast det sen sämre fans än det förr rosadt war. Ty råder jag min Wän du ej för mycket hastar dock är det wackert bruk' så må du wäl slå till, du får väl den som det till hälften bruka will och lämnar dig ändå alt hwad det af sig kastar.

[28] Det Frieri som företages i Nedan är aldrig lyckligt.

[29] Bönemän, Talemän, Dan. Bedemänd. Lat. Oratores, Förespråkare. Är en sysla som är ganska wigtig. förwaltas derföre mäst af literat folk som Fogdar, Klockare, Rusthållare och Nämdemän om hwars goda talegåfva man ej törs twifla.

[31] denna drägt är ock något owanlig, nästan aldeles lika med Brudgumme prydnaden.

[28] Musicanter alla; dock hwar i sin stämma.

[29] En Jmitation af *Persius* i Sat: 1: och *Auson:* — — — — *biforem dat tibia cantum.* Cent: Nupt: Ed. XIII.

[30] Mången obekant skulle tro, det denna goda man antingen warit en med af de Turkiska Gesandter, och myssa[n] således blifwit fast spikad af *Dracula* eller ock at han måtte bära ägg i henne, emedan hon är så orörlig, som en Caprice; *men* som wärden altid äger rätt at wara betäckt, har också denna som nu soutinerar hans vices, samma förmån.

[31] — — — — — *Voluptatem commendat rarior usus.* Juven: Sat. XI. Och behöfde man desutan ej frugta at det skulle fastna i halsen; ty denna så wäl som andra slags ungventer, flyter gärna, medelst sina particlars runda form, lätt fram.

[32] Poëten alluderar här på de bekanta Euripi eller Hafs-wirflar, som sedan de en wiss tid slukat i sig hwad som förekommer, åter kasta det samma ifrå sig til baka igen. Som Seneca Trag. in Herc: Oet: v. 777 wittnar,

Nu komma Gästebuds-rätterne fram och sättas på bordet
Utaf de drängarne twå som äro till tjenare gorde[89]
Skinka och bringa då förträdet får; der näst kommer kålen
När åter *soppa* bärs in hörs at det är spelman i gålen.
Äfwen för *korf* och för *fisk*, samt *steken* han också måst spela,[90]
Att ej Taffel-Musique wid sådan högtid må fela.[91]
Nu lägges almänt omkring, af det som fram blifwer burit,
Somt efter ofgammal Bondmanna-sed dock måst' stå oskurit:
Nemligen krusade skinkan på fat, som bordet blott pryder
Ty at wår Wärd ber dem äta sig mätt till henne ej lyder.[92]
Rykande kålen derpå kommer fram, så fet at han glimmar[93]
Liksom en gläntzande fisk i klara vattnena simmar.[94]
Hwaruti tre hela ljus helt vist kan hända ock flera
Måst' lemna frå sig båd' musten och märg: dock späckas han mera
När mor i gården med smör kommer in i päls-skörtet burit,
Hwilcket hon plackar med fingrarna på, så smått det är skurit.[95]
Ber dem sen äta och hålla sig käckt. Dock blötes i magen
Maten med Bränwin och öl, att bondgubben *tjocknar i kragen*.[96]
Sen kommer Soppfatet in med Musique, och sammaleds Fisken;
Korf och af Sönderstött Säcker hel hwit; en ljufliger bisken![97]
[Mörkret nu börjar at ställa sig in, man därföre tänder
Ljusena nu hwilcka ock bäras in med ungskaffarns händer.[98]
Två som ä stöpta til dugtiger vigt, och Brudljusen nämnas,
Ställas för Brudfolket, hvaraf ock sen den Spådomen lämnas
Ho som af Brudfolket äger det ljus, som snarast förtäres,
Först med tiden ljust ofelbart ock til Kyrkgården bäres.[99]]
Steken derpå bäres fram, då Prästen strax börjar knacka[100]
Med sin knif uti bordet åt dem som öfverijudt snacka:
[Liksom en alfwersam Scholmästar mine wid alt det som swider[101];

[89] *Hi panaria candidasque mappas, Subvectant, epulasque lautiores.* *Statius* L. 1. Silv. 6. v. 31.

[90] Hvar och en af dessa Rätter, äger ock sitt särskildta stycke, hvilcka nödvändigt af hvar dugtig Bond-Capellist måste vetas. Wissa visor äro ock på hvar Thon författade: hwilcka man som et exempel af Bond-poësie väl kunde inrycka, om man ej frugtade at derigenom onödigt vis göra sig widlyftig.

[91] En så gammal sed, at han ock är brukad af de Romare, som *Quintilianus*. l. c. 10. samt *Prudentius* Hamartig. v. 317 vittna. äfven af våra gamla göther som ses af gamla sagor.

[92] Hon kallas ock derföre *Bordheder*: och är at unse som en Skådo Rätt.

[93] Imit. af *Horat:* L. II Serm Sat. 6. 64. *Uncta satis pingvi ponentur oluscula lardo.*

[94] Struken i K. Text i R: Liknelsen emellan en fisk och ett kåhlfat, tör väl synas nästan för mycket haltande; men då Homerus i sin tid med sådan applause kunnat få likna den tappre *Ajax* i sin krigs-force vid en Åsna, tror man väl ock detta får passera.]

[95] Endast i R: Den af mina Läsare som skulle vara för kräsmagad, — kan om Han så behagar, och han ej redan läst dem, hoppa öfver dessa magstarcka rader: ty iag äger ej sielf utesluta dem, ponera, de ock woro ännu lifligare, emedan jag då skulle giöra mina egna så väl som andra Trovärdiga menniskiors ögon altför stor orätt, liksom De ej skolat sedt rätt.]

[96] Et ordspråk som brukas om dem som hafva någon wördighet med sig: dock mäst om dem som få den samma af öl och Brenvin.

[97] Dock ej altid för min mund: Ty *Mundi estis, sed non omnes*, säges med rätt så god skäl om *korf* som *sylta*.

[98] Endast i R: Ungs-Skaffare är det samma som Hofreddare eller Brudtienare. Ett ord som är provincielt. (Jfr NB vid rad 55. *Utgiv.*)]

[99] Endast i R: Denna Spådomen hålles i ganska stort värde, äfven den, att, hvilken af Brud-Folket lutar sig ifrån annan, han dör först. Crede si vis.]

[100] Steken måste nödvändigt stå oskuren, till des Hustru Skålen är absolverad.

[101] Endast i R: Om Schol-risets och Spirans likhet kan läsas N. Klims underjordiske reise Cap: 1. Jag får ock med den årliga Klims förlof tillägga

Pålägger Pojkarne tiga med alt hvad hans spira ej lider.
Ber derpå han må] få tala nå't ord, förrn skålarne drickas.
Sedan han nu fått så tyst, att intet en gång wågar hickas[102]
Börjar han på med sitt höglärda tal, som handlar om giftas,[103]
Huru i Ägtenskaps-ståndet båd' ondt och godt plägar skiftas.
Talar om Adam och Eva, ja mer, om Abram och Sara,
Gör också gästerna kloka derpå, hur de sig sku para:
Hur' de sku frija på Ärligit sätt och Gästebud göra,
Hwarpå de honom så wäl såsom fler' väl undfägna böra.
Säger för Pigorne sedan hur' de sig trängtor sku stricka[104]
At intet Fästman då läsningen sker, har skam för sin flicka.
Mera jag nu ej kan minna mig på, som han plägar glamma:
Tror dock at Brudtalets sednare del, ock angår det Samma[105]:
Säger till slut at hans ändamål är, de främmande lära,
At sina pungar ur lomman dra fram och pängar förära
Åt dessa twänne som än all ting uti hushåldet felar.[106]
Bruden då sen dricker hwar och en till; men spelmannen spelar.[107]

Brudsätan efteråt går, med fatet at *drickspengar*[108] samla,
Hwilcka måst' skrapas ihop af både unga och gamla.[109]
Ändtlig när detta fått slut, och alla sig åter satt neder,
Präst-Faren blott med ett ord, om något till Bos åt dem beder.[110]
Nu lofwas tämmelig rundt, och om jag Brudgumme warit,
Skulle jag säga ur topp och i tå hur' betalningen farit.
En lofvar ko och en annan en får, sen säden den tredje;
Smeden will gifwa till Ungfolket det som göres i smedja:
Snickarne lofwa sin skatt göra ut med snicka och lagga
Bunkar och sihltrog, ja, stolar och bord, med gångstol och wagga.

Prästens knif, som i Bonde-Gästebud är, rätt så befallande magt som hans båtshake.]

[102] Hyperbolice talt: ty man kan ej gärna i et sådant calas ponera sig hickfrij tysta.

[103] Endast i R: Giftas är Sielfva Proposition; första delen, des beskaffenhet; andra, Des Hurudanhet, (:ursägta mig det war barbarum, en öfversättning af Philosophiska termen qualitas:) tredie Delen, dess hvadhet, (quidditas,) och så långt öfver Skogen.]

[104] Trängtor kallas de strumpor som tillagas under Pigornes väntotid. Upprinnelsen til ordet är klar, af *trängta*, det samma som *längta, med innerlig hjertans åtrå vänta*, m. m. på den som skal gifva tillfälle till dessa strumpors bortgifvande; som sker först hos Prästen då de läsa, sedan till förman, Brudridarne, Spelmännen, m. f. som efter Landsortens sed äro berättigade at få strumpor.

[105] Ingen (må) här skylla mig för någon oloflig och banlyst Imit. utan har jag hel uprigtig anfört hvad Herr Fileboms wäderdrifvande Betragtelse om giftas gifvit mig vid handen.

[106] Exordium är således knackningen. Propos. Giftas. Usus anhållan, om pengar åt de nygifta. Dock må ingen Präst som någon gång haft något annat till Brud-tal vredgas öfver detta; ty jag talar här om det mäst gångbara, och bäst upbrukade.

[107] Idel runda*h*, så länge det drickes.

[108] Man tror at namnet *Drickepengar* måste vara mycket naift; ty de fås under drickning, för drickning, kan hända ock ofta till drickning.

[109] Denna seden är Provinciella: ty hos några går allenast en Skål omkring i hvilcken hvar och en lägger sin gåfva, hvarföre Brudmännerne med väldiga rop, aflägga sin tacksäyelse.

[110] Detta talet får ej vara långt, at gästernes patience för mycket ej må försökas.

Gummorna vilja med mat, lijn och hamp vårt Brudpar förnöya;
Pigorna åter åt småbarnen gje båd mantel och blöja.[111]
Men när alt detta är gjordt, så runkas litet på tappen,
Då här dricks Dann-mans och Dann-quinnans skål ur blänkande kappen.[112]
Prästen nu åter med knackande gjör en almänner tysta,
Talar ock sen några ord om sam-skott till fattigas kysta.[113]
Tallriken sen går omkring at något för Spelmannen sanka,
Då det nu här och nu där, en styfwer ell twå plägar wanka.
Nu har wårt lag blifwit quitt alt det som alfwarsamt heter
Hwarför ock alla igän sin matlust med supen upreter;
Börja sen på af den brunstekta stek, sin andelar fräta[114]:
Och när man Gröt-krukor almänt fått fram fortfares med äta.[115]
Bakelser sen uppå Målti'n gör slut, men somliga klening
Bruka at hopsluta magarne med.[116] Sen strupen sin rening
Måst' ha af Bränwijn och Öhl, som bolkwijs in blifwa dragne[117];
Sist görs på måltiden Slut, och bordena ut blifwa tagne[118]

* * * * *[119]
* * *

Nulla quies intus, nullaque silentia parte Ovidius Metam: L. XII 48.

Stugan nu wäl göres ren; et bord allenast blir lämna
Inne det man uppå Bondmanna-Språk får Gubbordet nämna.
Derpå i somliga Lands-orter står kött, fläsk, hela quällen.[120]
Bränwijn och öl nu ej får glömmas bort, ty det görer Smällen.
Somliga här sitta quar; med supen och mat sig förlusta,
Tända de rökande piporne an, och prata och rusta:

[111] En sed som är Romersk, hvilket Poëten vittnar då han säger: *Incedunt Pueri, pariterque ante ora parentum Dona ferunt*, &c. Ausonius Ed. XIII. v. 55.

[112] På somliga orter är man ej så noga med denna Skålens drickande: Men på andra woro det et kätterie at häruti något förgå sig, jag vill ej nämna at aldeles utelämna den samma, dock måste altid Prästen vara en Fader Æneas som först — — *magnum cratera corona Induit, implevitque mero.* Virgil. Æneid. L. III. v. 525.

[113] Rekar-Dialecten säger y för i som ylla för illa, kysta för kista o. s. w. hwilcken man för rimet skull har velat bruka. Ty fast jag ej är någon Homerus, kan jag väl i min furor få bruka de svenska dialecterna, med samma poëtiska air som han de Grækiska.

[114] *Hæc sunt ventris stabilimenta, panis & assa bubula.* Plaut: in Curc: Act. 2. Sc. 3. 384(!). dock märkes at här brukas såväl Svin och fåre som Nöte-Stek: hwilcka ock der kallas Swinematen &c.

[115] Här förehafves ej annat än äta. Och märker man det talriken som Brudfolket [ord uteglömt] ymses aldrig utan ihop gömmes af alla rätter på densamma hwilcket sedan skänkes åt de fattiga.

[116] På somliga ställen och orter brukas här till slut någon anständig bakelse-rätt; men på de flästa ställen i en viss Lands-ort, brukas endast *Klening*. om hvilcken Besc. p. 12 hujus Op. in Not. sit. n. [= not 35, *Utgiv.*]

[117] Ej annorledes än i det stora Didonis frijar-Calas då: *Postquam prima quies epulis mensæque remotæ Crateres magnos statuunt et vina coronant.* Virg. Æn: 1. 687. Dock är at märka; det denna mat-hvilan väl är den störste, men ej endaste.

[118] Auson: in Cent. Nupt. 28. *Omnibus una quies operum: cunctique relictis Consurgunt mensis, per limina læta frequentes Discurrunt, variantque vices, populusque, patresque, Matronæ, pueri,* — — — — — — — — — —

[119] Endast i R: Defect, på Gästernas naturliga giöromål ute, medan Stugan rengiöres.]

[120] Skinkan måste ock pryda detta Bordet hela quällen: hvilcken ock till slut ofta måste tjena till foteulle för de drickande.

Drifwa discourser om hä och om dät, ja, om hwad som kan wanka[121]:
Dock under alt detta artiga prat de rus weta sanka.[122]
Detta de drifwa ock natten till slut, tils några bli lika
Dem som om Stjernklara nätterna plä på Himmelen kika
Somliga åter bli lika de som utur jordene söka
Skatter och Bergvärck med nedslagen mine, at rikdomen öka.[123]
Ej uppå dårhuset sjelft kan finnas mer lifliga mönster;
Än här nu gifvas vid spisel och skänck, i vråar och fönster.[124]
En med en fläskbit i hand gör parade, så flotet det rinner,
En håller tact med en drypande mun och pipa som brinner.[125]
En talar tok, trallar visor,[126] en ann på grannen sin träter
Om både åker och äng, ropar honom för smörja och släter,
Bälghunder, rackare, best. galgristare, Svinhunder, Krycka,
Fähund, Tiggare, Nöt, Carnali,[127] Lymmel och pycka.[128]
Somliga gummor sin hyra ock få at den som vill titta
På dem i vinklar och wrår kan se * * * *[129]
[Ingen i *ölteiten* skolka nu får utan hwar en måst dricka
Ända til *stickeln* om han än då straxt öfver kappen skull hicka.
Ty man et ordspråk som vandrande har: Den som swiker i dryckjom,
Måste ock wara en swiksamer man uti åtskillig styckiom.
Flere slags wälkomma delas ock ut båd' i krokar och rader,
Sådana som man kan wänta sig dem utaf *auladur mader*.[130]]
Men hwarför' dröijer du dig min Venus[131] hos dessa machiner,

[121] I alla Sciencer discureras här, som i astronomien då bränvins kappen är Sphera armillaris, brödskifvan quadrant och så vidare: I språken som Pålskan, Ondtyskan, och Rotwälskan. I Phil. Pract. besynnerligast läran om Soriter. m. m. och detta alt så grundeligen att [at]ock mången god enfaldig BondsCalotte af den med heder kunnat antaga magistergraden. Ty, *Qvando conveniunt, ancilla, Sibylla, Camilla, Sermonem faciunt et ab hoc et ab hac & ab illa.* Taubm: p. 253. *Foecundi calices quem non fecere disertum.* Horat. Ep. L. I. V.

[122] Så mycket mer som det ljust är sjelfva ändamålet af detta collegium disputatorium olosophicum.

[123] Liknelsen är tagen af deras positurer; i det somliga ständigt hafva sina ögon i taket; andra åter på bordet eller golfvet.

[124] *Nihil similius insano quam ebrius*, säger Plautus: hvilcket aldra bäst skulle sannas om man kunde få se et Bondegästebud hållas på Dårhuset.

[125] Här måste jag åter be mina kräsmagade Läsare taga afträde, at ej mit oskyldiga Poema må få någon oförmodlig maculatur.

[126] Det försäkrar jag går med sådana grötdriller och Öl-pauser, Liksom — — — *suum tireli, tireli, tiretirlire tractim Candida per vernum ludit Alauda polum.* Taubm: p. 96.

[127] Bond-Dialecten i stället för Canaille.

[128] Imit: vere Homeriana Il. A. v. 225. hvarest Konungar, ja Gudars Söner, Achilles och Agamemnon införas så talande: ὄινοβαρὲς, κυνὸς ὄμματ' ἔχων, κραδίην δ' ἐλάφοιο, som efter Herr Prof. Brings Version i sin Hist. Lit: P. 1. L. 1. c. 4. p. 216, så lyder: *Twij dig du vinlastade bolk, harhjerta, men hundögd*, och går detta ofta som man plägar säga a verbis ad verbera; som fordom ej sällan händt, då Hustrun måst' föra sin mans svepning med sig till Gästebudz. En sed som är hednisk hvilcket *Athenæus* L. IV. Dipnos. c. 14. om Thraciernes gästebuds seder [verbet uteglömt, *Utgiv.*]. Äfven Snor. Sturl. Heimskr. vit. Eisteni et Sigurdi.

[129] Här är et fragment: och man kan ej weta om Wersen någonsin blefvet full, eller ej. Man tycker här kunde läsas: — — *hur artigt de sitta*; Eller ock at göra beskrifningen mera liflig, kan här vara en Imitation af *Juvenalis* i Sat: VI. — — — *Qvid enim Venus ebria curat: Inguinis & capitis, quæ sint discrimina nescit.*

[130] *Ölgalen man* Verel. Ind. Scand. Tit. *Aul.*

[131] NB at ej någon mythologisk pann[a] må inbilla sig här vara tryckfel, och böra stå vena, för Venus /:hvilcket efter Sal: Gubbens Prosod. ej voro så galet:/ måste, jag berätta at efter Poeten ej ville anropa de 9 Systrarne strax i början, så strök både Clio och Calliope här ut sina namn och satte Venus i stället. Det kan ock vara lika mycket i et Bonde-gästebud.

Sedan lik väl uppå Fedlone gul, man hör hur' det hwiner?
Slängpålska dansen nu strax skall vår Präst med Brudene börja
Sedan hon måste med Brudgum och slägt, kring Brudstugan smörja:
At hon swetter och matt så röd som barkade alen,
Nödgas sätta sig ned på främsta bänken i Salen.
Brudsäta, Brudpigor, ja, hela skrå måst' nu up i dansen,
Slänga och hålla sig friskt; trippa nätt båd' med hufvud och svansen.
Drängar med stöflor på Krigsmanna-vijs och spårar som klinga,[132]
Nu med he(!) hoppande Möyorne sig på tiljorna swinga;
Men af de twå som ä Brudtjenare får blott en i sänder
Dansa, ty en måste natten till slut med ljus uti händer,
Lysa de gäster som sig på golfvet med dansa förlusta:
Hjelper ock ej fast han trötter i arm måst' stå der och pusta [133]
Sen de ha dantzat en stund, så börja de lekar at leka.
Sjunga om giftas, om sitta och stå, om kyssa och smeka.[134]
Åter igen stämmer Spelmannen up så Brudstugan gungar,
Prisar sin Wärds goda Bränwijn och Öhl, då han spelar och sjunger.[135]
Börjar till slut slakna af i sin force, då SömnGuden tager,
Uti de rödsupna ögonens lock, och samman dem drager [136]:
Dock får ej derföre någon Musique för Brudlaget fela,
Utan han nickar och spelar ändå, minst tag som ä hela;
Ty hwar en nick gör en pausa så lång, at ibland hela tacten
Felas, som dock ingen ting för de dansande par gör till saken.[137]
Ändtliga kommer den stund då Brudenes granlåt i kista
Åter skall läggas igän, och hon den samma skall mista:
Brudsätan börjar då på, kring golfvet med Henne at swinga,
Men bäst de äro i argaste drift *på dörren* de springa.
Pigor och gummor med [Bruden och Brudsätan,] alla som vilja
Se huru Brudframman Bruden nu skall från granlåten skilja [138]

[132] På bondebröllop är aldeles emot biensceancen at taga af sporarna då man skal dansa, äfven som det hos annat folk voro otjenligit at behålla dem. men karavulen dans fordrar karlavulen rustning. Är annars Et bedröfligit Omen för sidentygs-kortlar och hollands-lärfts förkläden som oftast till hela sin essence, medels spårarnes brutalité blifvit förvänd[e] i en blott piquering.

[133] Detta är det svåraste ämbete en Brudtjenare kan hafva, emedan han med trenne ljus i en hand på en stol måste servera. En sed som dock ej är bruklig i alla Lands-Orter.

[134] En stor del af dessa lekar finnas i Saturnal. SvioGoth. Mscr. antecknade; men de andra måste man skaffa sig notice om hos det täcka könet. Noterna hvarefter de kunna siungas stå ock antecknade på deras Sponnstolar.

[135] Det gör han på det Musiqven må blifva fullkomligare medelst vocalens tilläggande.

[136] Orsaken dertill at detta mäst altid så händer, tror man sjelfva Musiquen vara; ty man kan väl mutatis säga om den som *Taubman* om Disputation *de Somno* som hölls i Wittenberg: — — — *Dormiturial qui semel ista legit.* p. 125.

[137] Ganska sant, ty Trippel eller Spondaisk tact gå här lika lätt.

[138] Sannerligen en ganska nödwändig sak, på det den stora Spåmannen Calchas /:kåringar nemligen som äro tillstädes:/ må af kronans beskaffenhet kunna veta at berätta stora ting. Ty *est quidquam in nobis præsentiens & divinans. Cicero* de divinat: c. 23.

Måste då strax följa med och in i kammaren tränga,
Ty man för Poikarnas skull strax nödgas dörren tillstänga
Ja, så far väl då min Skalde-Mö ock, din drift lärer slakna;
Sen man den granna utputzade Brud på bänken måst' sakna.
Sörg då min Ådra när du intet mer kan ha at berätta;
Ty nu har Bruden sin väg farit ut med pigorna nätta.
Dock låt oss bida med sörja ännu tils inga fler' gäster,
Finnas här quare vid Gål'n: här mycket af roen än räster.
Strax ju i stugan sig yppas et larm ty Brudgum*m*en måste
Nu dansa Svändomen bort. En dants som något vill kåsta.[139]
Spelmannen spelar den friskaste dants som af fedla kan höras;
Sen taga alla de Unga i ring som med wara töras.[140]
Brudgummen mitt in i ringen nu står som det undliga djuret,
Hvilcket i Herrens hage gått in: Nu dambet och uret
Står ikring väggar och tak, men rätt som de ifrigast slänga,
Falla de alla på knä, skrika, dricka, så åter at svänga.[141]
Sålunda fortfares ända till dess' de alla ha warit
Inne i ringen och om några slag med Brudgum*m*en farit.
Då rusa alla till vägs, liksom de glupande wargar,
Då de i får-hopen far' at bita, äta och sarga;[142]
Rätt med en sådaner force fara nu wåra ifriga drängar
Fort uppå Brudgummen löst, och honom åt sparrarne swänga.[143]
Dantza så kring detta slätfildta golf. Strax gubbarne laga
Sig uti ordning och skick at honom från drängarne taga.
Aldrig jag tror de som bråttats för lön i Olympiska ringen,
Tagit så ifrigt ihop som de här, ty nu finnes här ingen
Som ej vill visa sin magt och hurtighet i sina armar,[144]
Ingen ock nu öfwer Brudgum*m*ens kropp ell' råck sig förbarmar:
Utan de rifvas och slitas som Björn, som hundar och kattar
Tils de ha mist både halsduk och band, båd' handskar och hattar.

[I margen står: Guds godhets Sanning i Jesum 1o igenom Fallet för. mörka*d* men 2o igenom Jesum åter förklarad. Den förfölgda och dock Segrande Sanningen Guds Godhets Sanning på jorden 1o såsom dold hos en ouplyst, men 2o af en uplyst werld ärkänd.]

[139] På några orter är denna dansen aldeles intet gängse; utan Brudgummen aflägger sin Svendom emellan fyra ögon i största förtroende: så framt det är något mer af honom igen sedan de natten efter sin förlofning sufvo på bordet. (cfr. Egil Perssons Frijerie. in MScr. p.) Du måste annars ursägta min Läsare om så wäl här som på flere ställen i detta Poëma rimsluten ej blifvit så noga träffade. Emedan felen på åtskilliga ställen kunna rättas, om man läser efter dialecterne. Som f. ex. här kan läsas *kåste*, för kosta. dial. Wermel. seu Ostrogoth.

[140] De klenaste poikar töras ej med i denna Hög-lorfwen; ty innan man vet ordet af är all ting som fins i stugan i rörelse: förutan gubbarna.

[141] Detta sker så at drängarne dansa med Brudgummen i ringen, en i sänder, tils de alla varit inne: men vid hwart ombyte må Öhl-Kappen fram och svalka dem som stå mittuti, då de som äro i ringen skrika.

[142] Denna liknelsen är artig nog; ty både läte, affecter samt färg komma väl öfverens: men som *alla liknelser halta*, får man ej vara så nogräknad, om det ena slaget är tvåbenta, och de andra fyrbenta wargar:

[143] Hos några folkslag är et fasligit omen då Brudgummen häfes up, ty dermed betecknas brist på dricka. NB. det endast hos dem som ej bruka dansa bort sin Brudgumme.

[144] Och det för de pigors skull som kunna vara närvarande. Du kan tänka min Läsare med hvad ifver detta måtte gå an då Poëten til dess lifliga aftagande nödgats taga exempel af Olympiska Spelen: som med sådan sollenitet hos Grækerne firades.

Ändtliga gifva då drängarne tapt sen Brudgummen lofvat,
Bränwijn till frukost den följande dag.[145] Nu sorlet är dofwat
Något, ty Gubbarne mera i ring- och sup-lek ej hafwa,
Med sig den styrcka och drift, som drängarne: Dock de nu trafva
Om några hwarf att sig öfver sitt rof en stund fa förlusta.[146]
Sist denna dans stadnar aldeles af då de sitta och pusta:
Liksom en häst då han trötter och matt på fägården tager
Sig någon hwjla igän, och Qveckdragna buken hopdrager.[147]

[145] NB. Då, *Protinus Æneas celeri certare sagitta, Invitat, qui forte velint & præmia ponit.* Virg. Æn: L. V. v. 185. Om måndagen finner man ock den Olivekronan våra Olympiska Riddare fächtat före. Qvale certamen; tale præmium.

[146] de bruka i sin dantz samma processualier som drängarne; dock i proportion efter krafterne.

[147] En Imitation af Ennius hos Cicero de Senect. c. v. dock något närmare till Bönderne adplicerad. Versen lyder Så:

Sicut fortis equus, spatio qui sæpe supremo
Vicit Olympia, nunc senio confectu' quiescit.

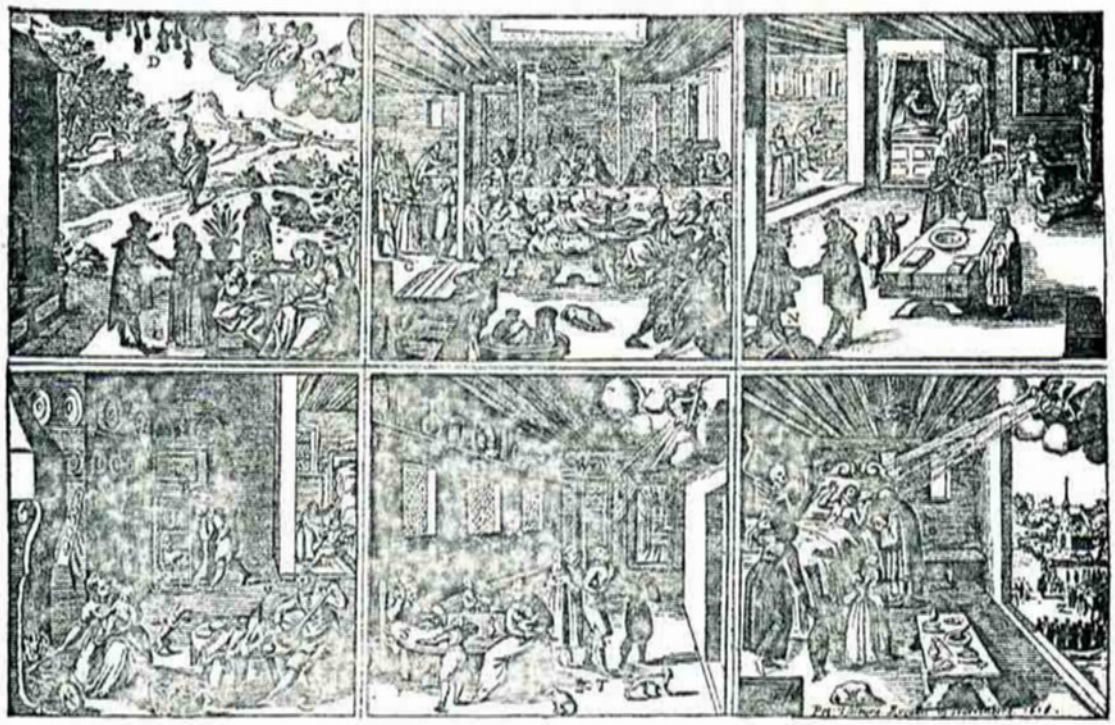

Fig. 127. Äktenskapets olika faser. På den första bilden upptill till vänster träffas paret och Amor skjuter sin pil i mannens bröst. Den andra bilden visar bröllopsmåltiden, där brudparet sitter under en bordshimmel, den tredje barnsängsrummet. I nedersta raden äro två scener ur livet i hemmet framställda och som avslutning mannens död. Här ser man också genom väggen till höger liktåget på väg till kyrkan. (Kopparstick av Peter Iselburg, Nürnberg 1616.)

ARNOLD LUNDQVIST IN MEMORIAM

Ack, låtom oss lova och bedja
vår Gud,
när stunderna växla och skrida,
så skola vi stärkas att hålla
hans bud
och vaka och tåligen lida.
Ja, låtom oss verka med allvar
och flit,
så länge oss dagen förunnas.

De två sista versraderna äger i rent bokstavlig mening sin tillämpning på Arnold Lundqvist. Den 7.7 stod han på förmiddagen vid sitt torgstånd, och vi hann hälsa på varann som hastigast, då jag cyklade förbi. Klockan 16 var han död i sin bil på väg till sitt hem Eriksbergsvägen 12, som han trodde. När han passerade sin arbetsplats på torget, sjönk han ihop, och hans vän och medhjälpare som satt vid ratten, fick i stället skjutsa honom till lasarettet. Vid framkomsten dit var han död. Han verkade således så länge som dagen blev honom förunnad.

"Arbetet adlar mannen", heter ett vackert ordstäv. Det kan då verkligen också passa in på den arbetsamme Arnold Lundqvist. Vid ett års ålder miste han sin far, och hans strävsamma mor Hanna fick en tung och svår försörjningsbörda. Av henne lärde han sig goda seder, plikttrohet och arbetsamhet, som blev hans följeslagare under hela hans liv. Han bokstavligen arbetade ihjäl sig. Hans många goda vänner, till vilka jag har den lyckan att räkna mig, rådde honom att koppla av eller åtminstone lugna ner arbetstempot. Han lyssnade icke på sådana råd, trots att han visste, att hans hälsa icke var så god. Det var liksom om orden i Den kristliga dagvisan ständigt ringde i hans öra: Ja, låtom oss verka med allvar och flit, så länge oss dagen förunnas!

Om den flitige torghandlaren någon gång tog sig tid att koppla av från arbetet, kunde man finna honom och hans skolkamrat, som senare blev hans livskamrat, vid Sjögetorp i Björkvik. Han hade därifrån inte långt till Lundsbolssjön, där han innehade fiskerätten. Det blev till sist allt längre intervaller mellan besöken, och till slut upphörde de alldeles. Jag hade nöjet få vara med honom många gånger och hade tillfälle att få samspråka med honom, när vi väntade på att fisken skulle nappa. Han var i allt sitt handlande redlig, rättskaffens och ideell och tillhörde "de stilla i landet". Han var sedan ungdomen tempelriddare, och den rörelsen stödde han under hela sin levnad.

För den sörmländska folkmusiken hade Arnold ett lidelsefullt intresse. Det hade han fått i arv från sin morfar Per Johan Andersson. Denne var lantbrukare och arrenderade Hissjö gård, Floda socken, 1887—1915. Han var också en duktig spelman och går i spelmanskretsar under namnet Per Johan i Hissjö. Han var född 1853 och dog vid 95 års ålder 1848. Per Johan och tant Emma var det raraste par man kunde träffa. Hon satt i gungstolen och stickade strumpor och stampade takten när gubben spelade. Till sin 90-årsdag komponerade han en polska, som nu är ofta spelad av spelmanslaget i Katrineholm. Per Johan var änkling i 8 år och åtnjöt då en öm och kärleksfull vård av Arnold och hans Karin. Dessa hedrade den gamle spelmannens minne på ett unikt och storslaget sätt: den 4.11.1953 skänkte de till Södermanlands Spelmansförbund vår vackra förbundsfana, som fladdrar för vinden, när spelmännen tågar upp till spelmansstämma. Senast hände detta på Julita Skans midsommardagen, och då var Arnold med, såg och hörde spelmännen för sista gången och strök en tår ur ögonvrån. Han tänkte på att just den 4.11.1953 skulle hans morfar ha fyllt 100 år, om han levat.

Sörmlands spelmän tackar vördsamt sin gynnare. Frid över Ditt ljusa minne! Vila i frid!

Vännen Gustaf Wetter.

ALVAR ROSÉN IN MEMORIAM

Söndagen den 19 september 1971 dog efter långt lidande, buret med storslaget tålamod, grosshandlare Alvar Rosén i en ålder av 68 år. Därmed ändades en levnadsbana, sällsynt välsignelserik i många avseenden.

Han var son till den siste indelte soldaten för Bilsbro rote nr 167 J. A. Rosén. Denne tjänstgjorde 8 år vid Göta Livgarde och 46 år vid Vingåkers kompani.

Alvar hade en medfödd affärsmannabegåvning. Efter 6 år i folkskolan började han i 13—14-årsåldern i Brolins affär i Östra Vingåker, och där kunde arbetstiden vara ända upp till 16 timmar, från 7 på morgonen till 11 på kvällen vissa dagar. Han var springpojke, expedit, bokförare, marknadsförsäljare, kamrer och så småningom allt i allo i affären, en god skola för en blivande grosshandlare. Om man betänker resultatet, var då sannerligen forna tiders yrkesskola ingen dålig grundskola, under förutsättning att man som soldatpojken Alvar hade vett och förstånd, karaktär och begåvning.

1928 grundade han firman Rosén & Co AB med affär i Vingåker och senare med filial i Malmköping och på 1940-talet med varuhuset i Katrineholm.

Hans affärsförbindelser inom- och utomlands kom honom väl till pass 1939—1945, då han blev kontaktman för de norska flyktingarna, som allra först hamnade på Kjesäter, där de kläddes upp genom Alvars försorg, slussades vidare till Mälsåker och motståndsrörelsen för att senare förhända vara med i invasionen över Engelska kanalen. Rosén hade förbindelser med norska regeringen och den svenska försvarsledningen. Han hade tystnadsplikt, och den höll han orubbligt hårt på. Något har han yppat för mig 25 år efter fredsslutet. Han kunde berätta i timtal om ofreden under Hitlerväldet. Han hade ett otroligt minne för detaljer och data. Det är inte många, som visste så mycket av de som hände under världskriget som den självlärde soldatpojken Alvar Rosén. Personligen hoppas jag, att han från denna ödesdigra tid fört dagbok över sina upplevelser.

Som hembygdsforskare var Alvar även självlärd men hade förstånd att på tidigt stadium filma och fotografera, förse dessa filmer och fotografier med upplysande texter, sällsynt välordnat och föredömligt i fråga om vederhäftighet. Sålunda lämnar han efter sig sockenfilmer från Östra och Västra Vingåker, Österåker, Julita och Floda samt tre filmer från Katrineholm från tiden 31 december 1950—31 december 1951, och dessutom en märklig porträttsamling från Vingåkersbygden med noggranna data om personer och deras levnad, forna tiders jordbruk, hantverk och människors liv i helg och söcken, en källa att ösa ur för kommande hembygdsforskare. De flesta kommunalpampar har haft förstånd att i tid köpa hans rika samlingar för sin socken. De som icke gjort det har en chans ännu en kort tid.

Den 15 maj 1950 kom Alvar Rosén till mig på besök. Jag var då ordförande i Spelmansförbundet. Han anhöll vördsamt om att få filma vårt 25-årsjubileum på Julita Skans. Detta blev upptakten till en livslång vänskap. Alvar blev snart medlem i styrelsen och hedersledamot i förbundet. Han filmade jubiléet, desslikes stämmor i bl. a Bollnäs, Leksand, Karlstad, Nyköping och Gripsholm samt spelmansträffar vid minnesstenarna över Aug. Widmark, Ernst Granhammar och Ivar Hultström. Vid våra årsmöten visade han filmerna, givetvis kostnadsfritt.

För två månader sedan var jag på Johannesholm, Roséns sommarhem i Östra Vingåker, besåg hans märkliga samlingar i hans hem och hans eget hembygdsmuseum. Jag spelade på värdens önskan Axel Westers knäppolska och Tyska klocko' i Widmarks version. Han visste då, att hans bortgång var nära förestående. Han bad mig ombesörja, att något specifikt från Vingåkers socken skulle spelas på hans jordafärd. Så skedde. Två andliga visor, uppteckade av skollärare A. P. Andersson, Berga, Vingåker, 1879, spelades av åtta medlemmar i Katrineholms Spelmanslag under Thure Wedbergs ledning, och begravningsakten i Östra Vingåkers kyrka slutade med den durbetonade Tystbergavisan. Allra sist sänktes förbundets florbehängda förbundsfana tre gånger över hans stoft.

De flesta av Alvar Roséns sockenfilmer har jag sett i färdigt skick, andra har jag varit med om under filtarbetet. Särskilt gäller detta i fråga om alla spelmansfilmerna. Jag vet hur mycket pengar, möda och omsorg dessa har kostat. Det har icke lyckats för en ideell förening som Spelmansförbundet, som lever på knappa anslag och inkomster på tombolalotterier, att köpa filmen. Döm då om min tacksamhet och förvåning, när jag på en åminnelsehögtid efter Alvars jordafärd får alla spelmansfilmerna i gåva av Maj, Kristina och Ingela Rosén att överlämnas till förbundets arkiv...

Sannerligen gäller om vår bortgångne hedersledamot de lösryckta orden ur begravningsmässan: "De skola vila sig ifrån sitt arbete, ty deras gärningar följa dem efter".

"Allt vad må hända,
vad Gud må sända,
jag klagar icke, ty allt skall lända
till glädje".
(Sv. Ps. 598:4).

Vännen Gustaf Wetter.

MINNESLISTA

5.1.1972	Trettondagsgille i sekelskiftesstil i Järna
19.2.1972	Ungdomsringens distriktsårsstämma i Nynäshamn.
19.2.1972	Samkväm i Nynäshamn.
11.3.1972	Spelmansförbundets årsmöte i Folkets Hus, Katrineholm.
Prel. 18-19.3.1972	Kurs Folkdanser
Prel. 15-16.4.1972	Spelmanskurs
Prel. 15-16.4.1972	Lekkurs
22.5.1972	Torekällbergsstämman. OBS! dagen!
Prel. 9-11.6.1972	Barn- och Ungdomsträff i Oxelösund för Sörmlands och Upplands distrikt.
Prel. 11.6.1972	Spelmansstämma i Sorunda
16-18.6.1972	Bygdeungdomsstämman i Gävle med Zornmärkesuppspelning.
24.6.1972	Julitastämman
Prel. 6.8.1972	Spelmansstämma i Nyköping.
Prel. 27.8.1972	Eskilstunastämman
Prel. 2.9.1972	Sparreholmsträffen.
23-24.9.1972	Regionskurs i polskor.
Prel. 21-22.10.1972	Sundbyholmskurs

Anna Andersson, maka till Olof Andersson, Sveriges störste låtuppteckna re, avled stilla och lugnt den 14.10.1971 i en ålder av 88 år. Hon jordfästes i Lund den 23.10 och skall den 28.12 gravsättas i Ystad i den grav, där hennes make vilar under en vacker minnessten med inskriften: "Svenska spelmän reste vården". Detta skedde den 23.8.1965. Kostnaderna bestreds genom en insamling bland alla Sveriges spelmän och i den insamlingen gjorde sörmlänningarna en hedrande insats.

Fru Anna Andersson var ett mönster för en skånsk husmor, kunnig i vävning och all sorts handaslöjd. Hennes make låg under året 1920-1940 - de åren då Svenska Låtar kom till - ständigt ute på resor och ansvaret för hemmet i Århus med de fem barnen vilade huvudsakligast på henne.

När jag lärde känna Anna, hade hon och maken flyttat till Stockholm under adress S:t Eriksgatan 97. Där har jag suttit mer än en gång, diskuterat och spelat folkmusik med O. A., upplevelser som jag aldrig glömmer. Det var ljus, glädje, värme och harmoni i det hemmet och det skapade Anna. Jag är innerligt tacksam för att jag fått stifta bekantskap med henne. Hon liksom utstrålade trohet, trygghet, trivsel och trevnad.

Efter makens död den 28.11.1964 flyttade hon till sin dotter Stina Greta Olofsdotter och hennes make på Kåsagården, Abbekås, vid Östersjöns strand i sydligaste Skåne. "Vi som haft mamma nästan jämt hos oss, sedan pappa dog, tycker att Kåsagården ej blir sig lik mer," skriver Stina Greta i ett brev till mig. Jag förstår det innerligt väl; när en människa som alltid stått i centrum genom sin godhet och aktivitet, rycks bort från sina kära anhörig blir saknaden och tomheten oändligt stor.

Jag vet, att hade inte O. A. haft en sådan klok, god och förstående maka, hade nog inte Svenska låtar kommit till. Inte minst av den anledningen minns vi spelmän den nu bortgångna Anna Andersson med vördnad och tacksamhet.

"Söndagsnatt och söndagsfrid
klockan går mot midnattstid.
Dagen snart är liden.
I den tysta friden
ord och önskningar och allt,
liv som levats tusenfalt,
tyngande och svåra,
bli till dröm en natt av doft,
vi som levat dem bli stoft
vi och alla våra."

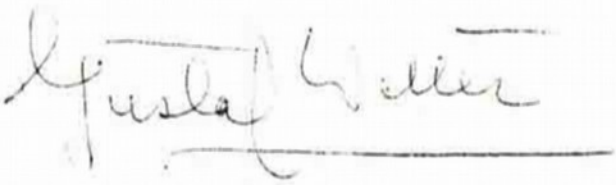

Sörmländska spelmän fick förnämlig gåva

I samband med en minnesstund efter bortgångne direktör Alvar Rosén, Katrineholm, som jordfästes på lördagen, överlämnade hans familj i enlighet med den bortgångnes önskan en värdefull gåva till Södermanlands Spelmansförbund.

Med början med spelmanstämman 1950 vid Julita Skans hade Alvar Rosén gjort en lång film i färg om spelmansförbundet och spelmansstämmor i hela vårt land. Filmen omspänner ett 10-tal år och spelmansförbundet har länge velat förvärva filmen men saknat medel. Nu fick förbundet den som gåva.

Spelmanförbundets hedersordförande Gustaf Wetter mottog gåvan och framförde spelmansförbundets stora tacksamhet över den.

BRÖLLOPSMÅLTIDEN

Arne Blomberg

"Mina värdaste bröder och systrar, som här församlade äro! Nu ären i alla visserligen välkomna till bords: men eftersom vi nu se Herrans goda gåvor så rikliga och rundliga för oss framsatta, så vilja vi påminna oss Frälsarens ord i Matt. 18 k. 20 v., där han säger: 'Varest två eller tre äro församlade i mitt namn, där vill jag vara mitt ibland dem.'

Således vilja vi börja detta vårt bröllop och gästabud i Jesu namn och med våra vanliga bordsläxor be Gud, att han vill välsigna vår mat och dryck, då vi nu alla var för sig i tysthet säga: 'Allas ögon lita till dig, Herre!' m.m."

(Ur "Ett kort köksmästaretal att hållas vid bröllop på landet." Lund 1833)

Mat och dryck var den för gästerna självklara höjdpunkten vid bröllopsfestligheterna. Vardagens enformiga och torftiga kosthållning bröts av bröllopsmåltidens överdåd.

Själva placeringen vid bordet var givetvis en känslig fråga och därtill kom att gästerna skulle krusas, i en del fall närmast handgripligen. Johannes Sundblad beskriver 1888 från Västergötland:"...ville man visa sig 'rätt belevad,' skulle man gömma sig, varefter det tillhörde värdarna och värdinnorna att leta reda på de undanstuckna för att föra dem till deras platser. Detta gick vanligen bra, tills man kom till tröskeln, men där sattes hälarna i och gästen skulle bokstavligen 'dras in,' vilket ock var terminus technicus för denna bordsättning.

För att öka det burleska i saken plägade värdarna ibland utrusta sig med stora tagelpiskor, varmed de låtsade sig skola jaga in de blygsamma, och en gång såg jag i Larv (2 mil söder om Skara), huru en lång rese till bonde med piskan under armen ordentligt bar in brudens faster, vilken han ordentligt 'knäckte' ner på hennes hedersplats."

Även själva ätandet kunde ha sina problem; åtminstone brudparet skulle nämligen äta med kniv och gaffel, en konst som man i gemen ej behärskade. "Och det är också nästan ett konststycke att äta den hala, dallrande lutfisken med den smala kniven, då man, såsom seden bjuder brudparet, skall sitta alldeles rak i ryggen på en hög bänk vid ett lågt bord. Pröve, den som vill!" (Ldm XI:4, s 17).

Över till maten! Att det var överdåd både med dåtida och nutida mått mätt, är helt klart. Detta gällde givetvis i synnerhet adeins bröllopsmåltider. Från Hörningsholm berättas: "Vid Anna Stures bröllop med Hogenskild Bjelke 1567 förtärdes: 35 Åmar Vin, 54 lefvande oxar, 1 fat Honung och 45 skålp. Socker, 30 skålp. Tyskt och 15 skålp. Svenskt.

En ännu större luxe ägde rum vid dess Systers, Sigrid Stures bröllop med Thure Pederson Bjelke (1562), då icke mindre än 30 Åmar Vin, 4 Tunnor brunt mjöd, 12 Tunnor Kjersedrank, 1 1/2 Tunna Must, 8 fat Pryssing, 20 Läster Svenskt Öhl, 45 Oxar, 200 Får, 21 Svin, 17 Kalfvar, 30 skålp. Socker, 453 Kannor skird Honung consumerades." (C U Ekström: Mörkö Socken, 1828. s. 57).

Ett par sörmländska allmogematsedlar:

Västerhaninge, omkring 1800	Julita, omkring 1860
1. Gädda	1. Sillsallat
2. Oxstek	2. Skinka med bruna bönor
3. Köttsoppa	3. Pepparrotskött
4. Oxstek	4. Soppa
5. Svinstek	5. Fisk
6. Mandeltårta	6. Korv
7. Smörbakelser	7. Stek
8. Risgrynskaka	8. Gröt
	9. Bakelser
	10. Tårta med saftkräm

För ett par år sedan prövades matsedeln från Julita 1860 ovan av Salems Gille. Middagen var ej i full skala enligt gamla mått (det mäktar nog ingen idag), men gav ändå en del erfarenheter: det är faktiskt inte så dumt med lutfisk som nr 5 efter den kraftiga inledningen. Magsyran dämpas faktiskt en del. Mätta blev vi utan tvekan och detta resulterade i att inga orkade dansa och festen ebbade snabbt ut. (Hur orkade man förr?)

Till maten spelades givetvis taffelmusik av spelmännen; varje rätt hade sin melodi. Se f.ö. "Neli Suecani" i detta nummer.

Ur "Praktisk Kokbok för Hemmet" av Hanna Kamke kan vi se hur en större middag kunde se ut 1909:

Rätternas ordning är vanligen denna:

1) *Soppan*, som serveras antingen klar eller afredd. Vid större middagar bör man servera två olika sopper, en af hvardera slaget, så att gästerna hafva tillfälle att välja, hvilket blir ännu nödvändigare, om man har en soppa, som kanske flera af gästerna inte gärna äta, såsom till ex kräftsoppa, kålsoppa, svartsoppa, etc.

2) *Birätter, hors-d'oeuvres*, små rätter, som serveras varma eller kalla eller båda delarne. Enbart kalla birätter serveras blott vid smärre tillställningar.

Det är inte meningen, att dessa rätter skola mätta, utan de äro ämnade att reta aptiten och att samtidigt öka rätternas antal. Till sådana birätter lämpa sig bäst små pastejer, raguer etc. Dessa rätter ställas icke fram på bordet, utan serveras särskildt i snäckor eller på assietter.

Ibland serveras ostron före eller efter soppan.

3) *Relevéer*. Med dessa rätter, som komma efter soppan (birätterna räknas ej, är man inne på måltidens hufvudrätter, som bestå af fisk och kött. Först serveras ett eller två slags fisk på aflånga fat och sedan ett eller två slags stekt kött, likaledes på aflånga fat. Både fat och tallrikar måste vara mycket varma.

Till denna stekta kötträtt, som också kallas *pièce de resistance*, emedan den redan delvis skall mätta gästen, tages stora stycken af något villebråd, såsom älgstek, hjortrygg, räddjursrygg etc. eller en hel skinka, kalfkyl, rostbiff, filet eller hela, stora fåglar. Dessa stekar garneras med grönsaker, såvida de ej skäras vid bordet, då grönsakerna serveras särskildt, likaså pickles samt en eller flere slags såser.

4) *Förrätter, entréer* kallas de rätter, som komma omedelbart före den egentliga steken, och hvilka kunna vara både varma och

kalla. De varma förrätterna bestå af raguer eller stora, varma pastejer eller kotletter' frikadeller eller fina fileter. Förrätterna skilja sig från relevéerna genom sin finhet och prydlighet. De serveras på runda fat och läggas i en krans omkring grönsaker eller annat garnityr. Af särdeles vikt vid dessa förrätter är såsen, som bör beredas med yttersta omsorg. Vidare är det nödvändigt, att de serveras mycket varma.

Till *kalla* förrätter, som äro alldeles nödvändiga vid en finare middag, användas hufvudsakligen finare à la dauber.

5) *Stekar.* Dessa bestå af fågel eller villebråd och någon gång af en finare fisksort. Stekarne skäras i köket och serveras mycket varma med sin egen jus eller sås samt med sallat och fruktkompotter.

6) *Mellanrätter, entremets.* Hit räknas hufvudsakligen grönsaker, såsom sparris med rördt smör, fyllda champignoner, späda ärter, blomkål, selleri, kastanjer, spenat med förlorade ägg etc.

7) *Efterrätter,* som kunna vara både varma och kalla.

Till de varma höra: kakor, krämer, söta pastejer, puddingar, soufflées, äggrätter m. m.

Till de kalla höra: blanc-manger, geléer, kakor, krämer, puddingar, tårtor m. m.

8) *Ost,* bröd och smör.

9) *Dessert:* glace, konfekt och frukt.

Vid mycket stora middagar bjudes blott en gång af hvarje rätt, liksom blott en gång af de i glasen hällda vinerna. Vid de flesta middagar bjudes dock två gånger af allt, utom af soppan, af smör och ost och af efterrätten.

De flesta artiklarna om bröllopsmåltider drar en diskretionens slöja över dryckesvanorna, men var ätandet överdådigt så var drickandet omåttligt. Även forna dagars vardagliga dryckesvanor var helt annorlunda än i våra dagar och vid bröllopen sparades intet. Huvudingredienserna var öl och brännvin, båda vid behov hemgjorda, det senare under 1800-talet dock vanligen köpt. En målande skildring av dryckeslivet ges f. ö. i "Neli Suecani".

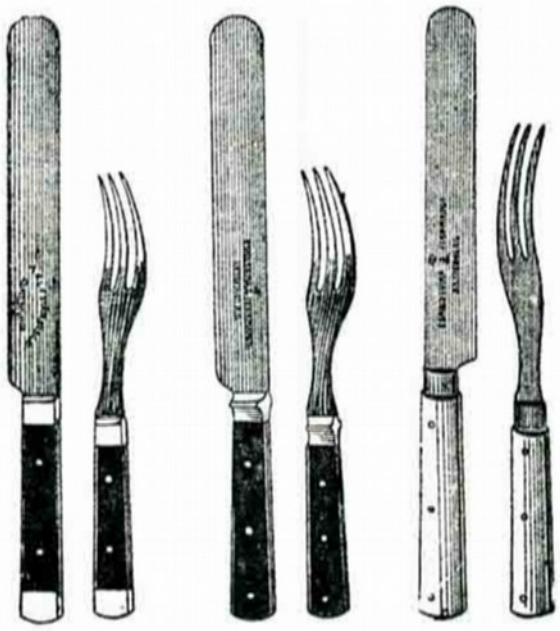

ANGÅENDE DRAGSPELSDEBATTEN

av Sven Härdelin

Eftersom det var jag som aktualiserade frågan om dragspelets ställning inom folkmusiken, så kanske många väntar sig att jag skall ta till orda härvidlag. Det är med stor tvekan jag ger mig in på detta, ty jag är långt ifrån på det klara med min egen inställning till saken ifråga. Jag kan givetvis peka på en del fakta för eller emot, men det är nog i stort sett det enda jag kan - och vill - prestera.

Mot dragspelet som folkmusikinstrument i Sverige kan invändas, att det så pass sent - omkring 1870 - kom in i vår föreställningsvärld. De låtar vi spelar är äldre, i varje fall är låtmönstren äldre. De är i regel komponerade för fiol eller någon form av blåsinstrument, dock inte tungstämmeinstrument, som ju dragspelet är. Dragspelets klangfärg stämmer inte med den klanguppfattning äldre tids spelmän hade, och som inspirerade dem att göra sina låtar. De flesta låtar är ju gjorda av en spelman som inte behärskade mer än ett instrument, och just för det instrumentet och inte något annat passar den låten. En klarinettpolka t.ex. har en helt annan uppbyggnad än en fiollåt osv. Det är svårt, för att inte säga omöjligt, att spela "Ranungens vågor" på nyckelharpa. Även många dragspelare med stark självkritik avstår från den och liknande låtar. De går liksom inte fram på samma sätt som på en fiol.

Så har vi fenomenet med basackompanjemang. Jag tror inte att jag har alltför fel, om jag påstår att seden att spela flerstämt på fioler kom hit efter det att dragspelet gjort sitt segertåg. Förr spelade man mestadels unisont, om man var flera spelmän på samma dans eller så. Men efter magdeburgarnas uppträdande på arenan så fordrade folket fylligare dansmusik. För att inte alldeles komma ur leken började spelmännen tota till nån sorts ackompanjemang. Ja, det här är rena gissningar, som säkert inte håller inför musikhistorieexpertisen. Men som tankeexperiment får de duga.

För dragspelet som folkmusikinstrument kan framhållas den enormt stora spridning instrumentet redan från början fick just i "folkliga" kretsar. Fioler och blåsinstrument är kolossalt svåra att till en början ens få en enda njutbar ton ur. Många av oss lyckas helt enkelt inte under hela livet med den saken! På ett dragspel däremot ligger tonerna fixa och färdiga. Det är bara att sätta fingret på rätt knapp och dra i bälgen, så låter det acceptabelt. Dessutom är det lätt att själv göra ett rytm-markerande ackompanjemang. Ibland blir det fel ackord, men det är väl inte så noga tycker de flesta. Huvudsaken är att det går bra att dansa efter det. Och det gör det! Det är väl där dragspelet har sin största uppgift.

De flesta "kulturapostlar" är ense om att det förnämsta inom svenskt musikliv är att få folk att aktivt musicera. Vi anses här i Norden som tröga och tungsinta. Det där kan väl diskuteras oerhört mycket. Italienarnas temperament t.ex. förefaller mig vara närmast som att spotta på en het spis: det fräser till ett ögonblick och sen är det över. Reta eller pigga upp t.ex. en norrländsk timmerhuggare: det händer inte något i början, men så småningom tänder det och då tar det hus i helsike! Det fick väl mellaneuropeerna bevis nog för under vikingatiden. Ja, detta var en parentes; tillbaka till dragspelet! Allt flera skall spela anses det och då är det ju bra att det finns ett behändigt instrument, som kan medtagas litet vart som helst. Ett relativt lättlärt instrument, observera! I synnerhet inom folkmusiken måste det stå var och en fritt vilket sätt han (eller hon, förstår!) vill uttrycka sina känslor på. Inte får vi komma med några pekpinnar därvidlag! Det vore ju helt förryckt.

Ja, nu har jag talat för och emot en lång stund. Hur vore det om jag nu kom fram till det som föranlett detta resonemang?

Jo, vi icke-dragspelare är rädda att det åter skall gå som för 100 år sedan - att dragspelet helt kommer att dominera marknaden på det folkliga området. Att publiken skall säga: "Bort med de gnälliga fiolerna, klarinetterna, nyckelharporna, vallpiporna, bock- och kohornen och fram med dragspelet med klämmiga basar och allt!" Det bleve så fattigt då för oss som "felar". Vi har sett tendenser till det ett par gånger i senare tid. Efter dragspelsframträdandena steg publikovationerna till himlens höjd och tidningarna skrev dagen efter endast om den gudabenådade dragspelaren och just inte en rad om fiolspelmännen!

Det är ju synd detta, att publiken reagerar på detta sätt. Det är synd om den som valt dragspelet som sitt instrument och inte tilläts vara med oss andra spelmän och spela de låtar han tycker om. Det som Bengt Nykvist och andra sade - att det ju finns speciella klubbar för dragspelare - är nog en tröst för ett tigerhjärta. Det är hos allmogespelmännen - de levande riktiga spelmännen - många dragspelare känner sig hemma. Inte kan vi begära att de skall byta instrument! Vad skall vi göra? Hjälp mig!!

Sagt på stämmor

Johan Olsson spelade på sin tid tillsammans med "Viksta-Lasse". Då han vid "programmeringen" av låtarna brukade tala, sade han ofta:"Jag var inte så säker om Lasse skulle komma idag, han är ju lantbrukare, så då jag ringde honom igår sade han att han väntade grisar. Jag gick faktiskt och funderade om det var suggan eller om det var han själv som skulle få grisarna." Allmänt skratt.

Viksta-Lasse talade om en spelman som alltid hade så bråttom hem om kvällarna. Då Lasse frågade honom om orsaken till denna brådska fick han till svar: "När vi ändå är gifta tycker vi att vi kan ligga i samma nattlinne, å de' åker på samtidigt, de' e' bara att passa tiden."

En spelman i Skåne talade ofta om saker från sitt yrke som målare i olika gårdar. Till exempel en religiös storgodsägarfru, som hade en bonad över sin säng med bibelcitatet "Förmenen dem icke, utan låten dem komma till mig".

S N Tre Rosor

BRÖLLOPSSEDER I V. VINGÅKER

Den äldsta sörmländska bröllopsskildringen står prosten Markus Simmings för. Simmings var kyrkoherde i V. Vingåker 1674-1690 och han har fört föredömliga anteckningar "om Äktenskaps- och Brölopsceremonier i Wingåker".

Ur "Rannsakningen om antikviteter i Södermanland 1667-1686" (Sörmländska Handlingar N:o 5) återger vi följande:

Bröllopsseder

9:o) The hafva här ock nogh behållit af de gamble äktenskaps och brölops ritibus och ceremonier: så att een präst, som i brölop dem uthföra skall, hafver nogh till att giöra der medh.

Först öfvertalar drängen, som sigh hustru vill fästa, antingen een af prästerna, eller een annan godh beskedelig man att han talar till hoos pijghans Föräldrar (dock hafver förr uth spanat om honom gott svar vill gifvas) och efter 14 daghars eller 3 vekors tidh skall han ock hempta svar alt i friarens frånvaro.

Sedan när the hafva lagat till reds gåfvor för hvar andra så lyses för dem een Söndagh till trolofning.

Aftonen förr än denne lysningen skeer, tå reser fästepilten, taghandes medh sigh een ährlig beskedelig man, hälst sin Taalman tit der fästepijghan ähr och gifver henne Bindtröija, det ähr en kort tröja af svart kläde, och een färgad klädhes kiortel af rödt, brunt eller grönt klädhe, och sammansömad medh snörlifvet, hvilket mäst brukas af brokot gement sidhentygh, hufvudkläde af Cammarduuk eller klöster läreft: Bälte af ryssläder, der på hängiandes nåålhuus, pung af tygh och een silfver skedh medh spy-?-knap, J pungen; knijf medh sin skida föllier ok medh. The som förmögne ähre låta ock här medh föllia silfverbälte. Ther till medh gifver han henne handskar, och gröna klädhesströmpor, och gula Sämskströmpor, item skoor. Medh desse klädher gåår hon daghen efter i kyrkian och efter sluten gudstiänst trolofvas af prästen i få vitnens närvaro i Sacerstian medh fästepilten, tå han gifver henne ring.

Lysning

Längre tillbaka, när större förmögenheet var hoos almogen, tå hafva de ock brukat större väsende medh thetta. Och tå hafver Fästepilten om morgonen på trolofningsdagen kallat till sigh 6, 8 eller 10 goda män, hvilka hafva giordt honom föllie i kyrkian, han medh dem stigit i främsta bänkiarna. Sammalunda fästepijghan skaffat sigh till föllies så många hustrur, hvilka ock stält sig i främste bänkiarna. Och straxt efter Gudztiensten stigit fram i choret och prästen ther, efter een hållen kort sermon deras trolofning i Församblingens närvaro förrättat.

Fästmögåvor

Otta dagar derefter reser fästepijghan till fästepiltens heem och gifver honom skänker, såsom skiörtevantar, strömpor, thestlikest hans Föräldrar och syskon strömpor, vantar, hufvudkläde, eller förklädes läreft.

Utstyrsel

Therefter gåår fästepijghan i Brudhstufvu, som de kalla, och får till hielp att tillreda brölopsgåfvor af lijn, hampa, ull, af sombliga hufvudklädheslereft, ullströmpor, vantar och brödh.

Bröllopet

När brölopsdaghen kommen ähr, och brudhfolket medh spelande på väghen ledhsagade ähre till kyrkian, (tillförende hafva de brukat Nyckelgiga, Juudgiga, Säckepijpa heller horn. Män nu bruka de fioler, hvar på ock bondedrängiar några hafva lärt sigh, efter sitt vijs, stryka och spela) och straxt confession läst ähr, sammanvigde, och, efter predikan, hördt siungas öfver sigh brudhvälsignelsen, resa the till brölopsgården. Spelmannen måste ock tå under väghen medh spelande giöra tiänst.

Om Söndagen, sedhan the ähre heemkomne till brölopsgården företagas inga ceremonier, uthan om måndaghen. Ther icke fattigdomen nu drefve dem om Söndaghen att giöra kort och gott.

Bröllopsmåltid

Män elliest när gästerna om måndags morgonen ähre komne till gästebudsgården, der hafva läst tillsammans sina morgonböner och sungit een morgonpsalm, sättias de till bords. Tå borden ähre öfversatte medh stora skinkefaat, mäst ökokad maat 2, 3 eller 4 på hvart bord; (Hafver värden inthet sieif så myckit i sitt visthuus, så tager han till låns). Ther till myckit brödh smör faat eller askar och ostar, allenast det lemnas rum för få theras enfaldeligen lagade och kokade rätter. Och giöra så longt emillan hvar rätts in bärande, att de någhot hafva att tugga på hela daghen. Spelmannen måste gå för kökemästaren och spela in hvar rätt.

Dannemans skål

När välkomi, någhot efter middagen, ähr inburit och uthdruckit: tå begynnes brölopsceremonierne Och Förmannen måste klappa liud giörandes der om påminnelse och bidiandes att några ährlige dannemän villia giöra brudhgummen föllie uth och bera in små kärel (gierna bruka de några små silfverkappar och elliest små trästoop), medh hvilka i skiänkte, de skynda sigh in igien, och Brudgummen ställer sigh på gålfvet mitt för bordet och rumet der brudhen sitter. Så skall Förmannen tala för dannemans och husbondeskålen. Ther på siunges een psalm, spelas och så dricker brudhgummen brudhen till af een Silfverkappa eller skål, den han hafver burit in medh sigh, och den omsvept medh sitt brudgums, silkesprångande ärmekläde. Brudhen giör besked i sitt rum. Ther på till lyckönskan dricka brudgummens föllie gästerna till en stund. I medlertidh står brudhgummen immobilis för brudhen och likasom tiänar. Sedhan betackes brudgummens föllie af Förmannen för sin bevijste tiänst och hedher och gåå så hvar till sitt rum och säte igien.

Danneqvinnas skål

Så begärer Förmannen, att några ährliga danneqvinnor ville medh Brudhsätan giöra brudhen föllie att hon ock må komma igien och dricka sin danneqvinnas skål. Män förr uth beställes 2 ährliga män, hvilka när brudhen gåår up och tagher afträde; och brudhgummen sätter sigh vidh brudhbordet i Brudhens rum, sättia sigh een på hvar sidhan hoos brudhgummen.

När brudhen medh sitt föllie kommer in medh drickeskappar i händerna och hon sigh stält hafver mitt för brudhgummen, måste språkas för danneqvins skålen, och een psalm siunges der på, sammalunda som för dannemans skålen. Der på dricker hon brudgummen till ock hafvandes sin kappe omsvept medh sitt brudhärmekläde: Hon måste eij heller taga emoot den medh bara händer, uthan medh ärmekläde. Ther på tilldricka qvinfolken manspersonerne och pläga dem så een stund.

Brudgåvor

Sedhan betackas ock de för sitt omaak och påminnas att nu vore tidh att Brudhen medh een liten drickesskåls præsenterande besöker alla gästerna kring borden. Tå hon får igen een penning i handen af hvar gäst. Brudhgummen plägar gifva een Silfkappa eller skedh, eller ock båda delarna.

När Brudhen så hafver besökt alla gästerna, tå blifver hon ledsagad till bordet till brudhgummen och sätter sigh hoos honom på vänstre handen. The män som hoos Brudhgummen suttit hafva, träda så af, eij uthan plägningar för omaket.

"Sammansäte"

Altså sätta sigh brudhgumme och Brudh tillsammans i same-säte (thet pläghar iag interpretera sammans-säte eller samirsäte), som de kalla, äta på een tallrik, medh een knijf och een skedh. Iag hafver frågat om de mena någhot vidhskepeligit der medh? Män migh ähr svarat ingalunda, uthan de påminna sigh om deras inbördes skylldigheet sämia och kiärleek.

Bröllopsgåvor

Sist måste Förmannen giöra påminnelse, att alla gästerna ville efter een gammal plägsedh hugna the unga brudefolken med skiänker och gåfvor *till Boos*, som the kalla, Hvilka Förmannen för hvar person med beröm måste uthropa och aflysa. Lofvas dem så af

Föräldrarna oxe, koo, fåår och itt af hvart creatur de egha. The andra gästerna gifva een halfspan eller een fierding sädh, itt fåår, en giet, sombliga gifva penningar och bohagsting. För alt detta måste omsider på husets vägnar afseyas tackseyelse. Omsider tackas Gudh för Maat och siunges een psalm. Sedhan gifves lof till dantz Män elliest dricker hvar efter behaag och hörer man sällan af någhon obeskedeligheet, kijf eller slagsmåhl.

Annotavit
Marcus Simming.
Pastor i Wingåker.

Wingåker den 2 Mart. A:o 1685.

Ungefär 200 år senare än Simmings skrivs ännu en bröllopsskildring från Vingåker. Det är kamrer Nils August Lundgren, som 1873 ger ut sin "Beskrifning öfver Vestra Vingåkers Socken". Ur den hämtas följande:

5. Seder och bruk.

a) Frieri, trolofning och bröllop.

Likasom på många andra ställen bland allmogen, är det äfven här ofta brukligt att föräldrarne till ett par unga personer bestämma deras blifvande förening. Första uppslaget härtill kallas att «göra tebå» (tillbud), och är det så, att de gamla finna saken, efter föregående underhandling, å ömse sidor antaglig, är partiet uppgjordt, och de unga tu underrättas då att de skola bygga hjonelag. Några ömmare känslor tagas under sådana omständigheter ej i beräkning, och för det mesta finna kontrahenterna sig uti hvad föräldrarne beslutat, ty merändels ställes så till, att de få öfvertaga hemmansbruk och således blifva sina egna. Vid allt detta göres ömsesidigt afseende på jemlikhet i förmögenhet och lefnadsvilkor, ty ytterst sällan händer det, att en fattig och en förmögen äkta hvarandra, eller att en bondfamilj befryndar sig med en torpares eller dylikt.

Är det åter så, att föräldrarne ej befatta sig med saken, och en ung sven fattat tycke för en flicka, men är «försynt» att sjelf framföra sitt frieri, vidtalar han en s. k. «ärns-kär» (ärendes-karl) att taga saken om hand. Lyckas denne att utverka ett slags medgifvande å flickans och hennes föräldrars sida, så begifver sig ungersvennen till dem för att vidare afhandla ämnet, och i händelse att allt då låter godt och väl, så aflägga en tid derefter så väl hon som hennes föräldrar ett besök hos honom, för att, som det heter, «se sig före», och om de dervid finna allt efter önskan, så afslutas saken hemma hos dem, hvilket kallas att «det göres visst». Ärendeskarlen, som haft besvär, erhåller nu af fästpigan sin belöning, bestående i ett par strumpor, stickade med krus.

En tid före lysningen inköpes «grannlåt» för att användas till de så kallade «begåfningarne». Dessa äro, eller rättare, då drägten allmänt begagnades, voro ej så litet dyrbara å fästpiltens sida, ty då skulle han, utom annat, gifva fästpigan kjortel af rödt kläde jemte silfverbälte samt «friareskrinet», innehållande psalmbok, silkesdukar, hängband, handskar, luktvatten, konfekt och ringar, en af guld och en af silfver, den senare till «wånndags», d. v. s. hvardagsbruk.

Härförutan skulle hennes far begåfvas med «halsnäsdukar» (halsdukar), lifstycke och handskar; hennes mor med «näsdukar» (hals- och hufvuddukar) och handskar, samt till deras öfriga barn och allt i deras hus varande tjenstefolk passande små gåfvor. Deremot skulle fästpigan till sina blifvande svärföräldrar, deras barn och tjenare utdela motsvarande förärningar, och till fästman: handskar, hatt, skjortor, käpp med rödt band, lifstycke, halsdukar och ett par strumpor, grannt stickade med krus och kallade «trängter», förmodligen derför, att de äro af henne förfärdigade innan ännu någon friare anmält sig, då hon likasom trängtade efter en sådan.

Den söndagen då första lysningen afkunnas, som alltid sker uti månadsny, resa de unga tu till en utsocknes kyrka, men de öfriga gångerna infinna de sig i socknekyrkan för att afhöra densamma, och då detta sker andra gången, är fästpigan, i fall hon är «plaggad» och håller fast vid gammal sed, klädd i grön klädeskjortel med silfverbälte, tredje gången deremot i röd.

Nu stundar det till bröllop, och att en särdeles vigt lägges vid ett värdigt firande af denna högtidlighet, synes af de stora tillrustningar som dertill göras. Icke allenast i sjelfva bröllopsgården slagtas, brygges och bakas, utan hvarje husmoder som är inbjuden, och de äro många, rustar i ordning, för att medtaga till bröllops den så kallade «förningen», bestående af en mängd hvetebullar, tårtor och bakelser, samt framför allt en väldig skål «hvitgröt».

Förr, mer än nu, samlades gästerna dagen före bröllopet klockan mellan 10 och 11 förmiddagen, då bruden «spenderade ifrån sig flickorna» med sirapsbränvin, smörgås, godrån och kallskål med ilagdt hvetebröd. Under det flickorna dervid omringade bruden, smög sig «brudsätan» [1]) in och kastade kronkedjan öfver henne, då det sades att hon var «fängslad». Hon affördes derefter och ikläddes full brudskrud med krona. Sedan detta var gjordt, spelades hon in i brudstugan, hvarvid hon i dörren möttes af köksmästaren med två brinnande ljus, samt emottogs inne i stugan af brudgummen. Han var då klädd i den förut omnämnda högtidsdrägten och med en piska i handen, ett tecken endera af hans blifvande husbondevälde, eller af hans sysselsättning att ligga ute på resor. Innan måltiden tog sin början, sjöngs en passande psalmvers, hvarpå bordsbönen hölls af en utaf de äldre slägtingarne och en vers till sjöngs, hvarefter middagen följde. Sedan densamma slutats och borden blifvit utflyttade, dansades, allt under pågående traktering, till klockan 10 på aftonen. Bruden skulle den natten ligga i samma rum som brudsätan.

Dagen derpå, eller sjelfva bröllopsdagen, kläddes bruden af brudsätan i en af granngårdarne, helst i brudgummens, om den ej låg för långt aflägsen. Under det klädseln pågick, skulle bruden äta något, så att hon ej skulle blifva snål, och penningar lades i skon, på det att sådana aldrig skulle fattas henne, och efter fullbordad klädsel lades stor vigt på att hon först fick se brudgummen, innan han sett henne.

---

[1]) Så kallas den som kläder bruden, meråndels en af prestfruarna i socknen.

Under full musik intog hon derefter sin plats i vagnen, hvarpå tåget satte sig i gång i följande ordning: 1:o brudgummen med sin far och presten, alla tre till häst; 2:o karlarne, tre och tre i ledet, äfven alla till häst; 3:o spelmännen, likaledes ridande; 4:o brudpigornas vagn; 5:o brudens vagn, som upptogs af henne och brudsätan, med hofriddarne till häst på ömse sidor om åkdonet, samt 6:o öfriga qvinfolken i vagnar. Ett stycke från bröllopsgården möttes tåget af köksmästaren och tvänne «förgångshustrur» (sådana voro de af närmaste slägt, som senast blifvit gifta) med traktering af bränvin, godrån och öl, samt till brudfolket salt och bröd. Då bruden steg ur vagnen, biträddes hon af hofriddarne och möttes vid instigandet i brudstugan af köksmästaren med brinnande ljus. Stugan var i taket klädd med silkesdukar, och vigseln, som genast företogs, förrättades inom det i hästskoform dukade bordet. Skedde vigseln i kyrkan, lästes i brudhuset, vid återkomsten dit, en bön, som kallades att presten «sängledde bruden». Efter vigseln följde lyckönskningar, som upptogo en dryg tid.

Vid det bröllopsfolket skulle gå till bords, hörde till ordningen att den yngsta af brudpigorna skulle «möta bruden i bänk», d. v. s. möta bruden framför hennes plats, samt derefter gå rundt omkring bordet för att «borttaga allt ondt.» Till venster om bruden satt först brudsätan och sedan alla de öfriga qvinfolken efter slägt och värdighet, samt till höger brudgummen, så presten, brudgummens fader och svärfader med alla de öfrige karlarne. Midt framför bruden, inuti hästskon, sutto brudpigorna och på ömse sidor om dem hofriddarne. Att få gästerna samlade kring bordet var ej så lätt, ty sed var och är så än, att de flesta undanhöllo sig derifrån i det längsta, och de mest blygsamma måste, undangömda som de voro, uppsökas och med halft våld införas af köksmästaren. En gång väl samlade, och sedan ett barn läst bordsbönen, var all förlägenhet borta, och hvar och en sökte att efter förmåga hedra de rika och kraftiga anrättningarna. Middagen bestod för det mesta af pepparrotskött, «färskmataså», utgörande en soppa, kokad på kött och fläsk, med deri lagda klimpar, rötter och fläsktärningar; vidare följde i ordningen bruna bönor och kokt skinka, fruktsoppa, stek, sötgröt, samt slutligen bakelse med körsbärskräm. All maten spelades in och bars af köksmästaren och förgångshustrurna, hvilka dervid höjde och sänkte faten i takt med musiken. Att bränvinsflaskorna och ölbägarne, väldiga pokaler af silfver, flitigt gjorde sin rund mellan hvar rätt, föll af sig sjelf. Under middagen aflade bruden på en särskild tallrik något af all mat som förekom, för att lemna till förstkommande fattige. Vid steken började de så kallade skålarna [1]) gå omkring. Den för bruden inleddes med ett tal af presten. De som ej dervid lemnade reda penningar, tillkännagåfvo hvad de ämnade «ge te bos», såsom något kreatur, bohagsting eller dylikt. Sedan följde skålen till de fattiga och slutligen till kyrkan. Efter ändad grundlig måltid, som merändels räckte fyra timmar, hölls bön af presten och en psalmvers sjöngs.

Sedan bordet var afdukadt och uttaget samt kaffe drucket, började dansen. Bruden skulle då «dansa öfver» med alla, först med presten, så med brudgummen, brudsätan o. s. v.; ingen fick dervid glömmas. Dansen, mest polskor, pågick

[1]) D. v. s. att en tallrik sändes rundt omkring bordet för upphemtande af frivilliga gåfvor.

derefter med all ifver hela aftonen, under det traktering fans att tillgå i något angränsande rum. Då det lidit ett godt stycke in på natten, lossades kronan å brudens hufvud och ögonen förbundos, hvarefter flickorna dansade i ring omkring henne. Hon tog då af kronan och satte den å hufvudet på någon af dem, och den som då erhöll kronan, skulle först blifva brud. Sedan borttogs bindeln från ögonen, och derefter dansade bruden med hvar och en af dem, under det hon höll kronan öfver hufvudet på den hon dansade med.

Då bruden omedelbart derpå lemnade rummet för att kläda om sig, spelades hon ut jemte den flicka, som först fick kronan, och som nu bar den på hufvudet, under det brudpigorna gingo framför dem med ljus.

Nu följde i ordningen att gubbarne, d. v. s. de gifta männen, skulle taga brudgummen ifrån ungkarlarne, eller pojkarne, som de kallades, hvilket dock ej hade sig så lätt. För att utan strid och i godo uppgöra saken, inbjödo gubbarne de senare på traktering, hvilken desse väl emottogo, men nekade derpå ändå att afstå brudgummen, om hvilken nu, under full musik, det häftigaste tumult uppstod, och kraftiga voro de armar som sökte att rycka honom till sig och de som höllo igen. Slutligen och efter gifven regel segrade gubbarne, hvilka under hurrarop upptogo honom ibland sig.

Under det denna strid utkämpades, hade bruden blifvit omklädd, och på det att hon med tiden skulle blifva en rask husmoder, måste detta försiggå så fort som möjligt. Sedan detta var gjordt, inkom hon i bröllopsrummet hustruklädd, med röd kjortel, silfverbälte och huckel, då det, vid jemförelse med den förut af henne begagnade präliga brudskruden, allmänt yttrades att hon såg så «slåm» ut. Nu slöto flickorna en ring omkring henne, och det blef då gummornas, d. ä. hustrurnas, tur att rycka henne utur deras krets, hvilket efter mycket arbete och skrik lyckades. Dermed var dagens fest slutad och alla gingo till en välbehöflig, fast kort hvila.

Tidigt morgonen derpå skulle nämligen de nygifta, eller, som de nu kallades, ungfar och ungmor, traktera hela bröllopslaget på sängarna med kaffe och glögg. Hvad som sedan, då gästerna skulle stiga upp, väckte mycken villervalla, men tillika stor munterhet, var att några, med köksmästaren i spetsen, under natten fråntagit dem skor eller andra klädespersedlar, hvilka, sedan laget var församladt, försåldes å låtsad auktion, då hvar och en inropade hvad han förlorat. Härpå dansades till klockan 12, då man satte sig ned vid dukade bord till frukost, och hvarvid ungfolket passade upp på gästerna. Efter måltiden begåfvo sig alla, med spelmännen i spetsen, samt medförande traktering, ut i granngårdarne, der det dansades på hvarje ställe. Vid middagen, som intogs klockan 4 eller 5, gingo skålar för spelmännen, tvätterskan och kokmor, derpå dans hela qvällen, i hvilken äfven grannskapets ungdom fick deltaga.

Derpå följande förmiddagen roade sig ungkarlarne och brudgummen med åtskilliga upptåg, såsom att denne senare drogs omkring till granngårdarne på en oskodd kälke, alltid försedd med den oumbärliga bränvinsflaskan för att traktera, och hvarvid han åtföljdes af några som redo baklänges på oxar, med mera dylikt. Under tiden «spenderade» bruden på qvinfolken, som då voro för sig sjelfva, men hvarvid de noga fingo akta sig att ej gubbarne spelade dem något spratt, såsom att hvälfva ut en så vatten öfver golfvet, i fall dörren öppnades, eller annat sådant. Efter slutad middag skulle

brudsätan traktera med kallskål, beredd af svagdricka, vatten och sirap med ibetade skorpor, och som åts med sked, hvarefter dansades till dess uppbrottet skulle ske, då den så kallade «fälpolskan» togs i resdrägt. Vid affärden följdes hvarje gäst «af gåle» med musik, traktering och hurrarop. Närmaste slägtingar stannade qvar till femte dagen.

Numera är det sällan, men händer likväl, att bröllop tillgå på ofvanbeskrifne sätt, hvarvid dock bränvinsflaskan ej så ofta anlitas som förr, och fastän dryckesvaror det oaktadt vankes ganska rikligt, är det med stor tillfredsställelse man ser, att knappast någon tager för mycket deraf till bästa.

DAG-HÄRADS OKRISTNE.

Daga - fordom Davinge - härad (i hjertat af Södermanland) företer än i dag de omisskänneligaste spår af vara en trakt, med befolkning af en egen forntida stam. Tre sådana i detta landskap äro, efter fleråriga och noggranna undersökningar, för mig fullt säkra: 1:o Opunda (i wester: Wingåker), 2:o Sorunda, och 3:o Daga. Opunda och Sorunda stå nog i förhållande till hvarandra, t.ex. av Öfra ändan och Södra ändan, hvilket slår in med deras lägen, eller af Öfra ön och Södra ön (Sorundö möter allt igenom fr. börj. af 1300:talet), likasom deras befolkning ha flere gemensamheter, såsom i kroppsbildningen (hufvudets skapnad) och i målet, 1:o Språktonen (härom äger jag upskrifna mångfaldiga yttranden af bådas grannfolk), 2:o mjukheten i uttalet, 3:o oförmågan att rätt uttala åtskilliga Sv. ord (båda bli derföre ofta härmade), samt 4:o alldeles egna ord - visserligen högst få, men talande. Intetdera af dem är för jordbruk ("En Wingåkrare vid plogen!"): de ha samtidigt, men sent, inkommit, och fått hålla sig vid sträckor, då hardt när bara klippor och ödetrakter.

Sorunda har, ehuru nära Stockholm, än sina skogar, stora kärr och moras, men dock raskare framgått i odling, än Wingåkersbygden, som än i dag med sina odlingsbara vildmarker och rykande svedjor verkligen förvånar; och det är här än i denna stund, likasom i Sorunda, icke bonden, som bryter bygd. Men såsom V. Wingåkraren och Österåkraren påtagligen förete smärre, finare skiljaktigheter sinsemellan, står äfven Sorundaboen i än flere sådana för sig från båda. Alla tre röja således gemensamhet i det hela, men derjämte en synnerlig - af Wingåkrarne och Österåkrarne sjelfva (för dessas närmare beröring med hvarandra, såsom grannar) än i dag vidmakthållen - skiljaktighet i vissa ytligare omständigheter.

Allmogen i Daga härad är i det hela, som Södermanländingen i allmänhet - då nämligen Sorundaren och Wingåkraren, med Öst. åkr., undantagas - d. v. s.: den utgör med landskapets öfriga bebyggare dess äldre och egentliga befolkning; och af denna befolkning är Daga-boen Södermanländing mäst; derom skola alla, som sjelfve i tid akta se sig om i Södermanland, snart öfvertygas. - Men icke blott det. Daga-boen har något i lynne, med sätt att vara, och mycket i det yttre, för sig. Hans gammaldags allvar - och just detta ligger till grund för hvad jag här ville utveckla, bevisa - uttalar sig särdeles vackert i hans rena, klara mål, som mycket skiljer sig från Södermanländskan i allmänhet. Gamla bruk och plägseder har han kanske segast bibehållit - äfven af vidskepligare art, så att man skulle kunna tro ofvan anförde talesätt, Dag-härads okristne, vara deraf kommet. På ett slikt förhållande har jag likväl, lika litet, som på något annat, hittills lyckats vinna bekräftelse.

Namnen på häradets sockneboer äro eljest för det mästa nyare och obetydliga: Gryt Gryt-skafvare - Björnlunda Björnar - Frustuna Fröstbitare - Kathrinenäs Rifvarebor - Gåsinge Gåsungar - Dillnäs Tokar; såsom man finner, mäst tilltrugade efter sockennamnen. Rifvarebor är likväl gammalt och märkligt, då nu ingen känner dess betydelse.

Anm. "Det skulle till och med icke förundra mig", yttrar Prof. Nilsson (Skand. Nord. Ur-inv., kap. 1, s 41) "att ännu i någon bondes backsmedja se en sten använd till städ." På två ställen inom Daga härad har jag förlidna sommar haft tillfälle se städ af sten, använda (jämte sådana af järn) i smedjor, och i n. Westm. hörde, åtm. för 30 år sedan, de icke till sällsyntheter. "Deremot tror jag icke", fortfar Professorn, "att hamrar af sten någonsin användts, eller ens kunnat användas att dermed smida glödgade metaller, minst på ett städ af sten." Hvad sägs då om följande säkra upgift: "Så väl här, som på de förra ställena (å Island, i sl. af 1780: talet) fanns en smedja vid gården; i hvilken stod en gråsten midt på golfvet, som begagnades till Ambult, så länge järnet var tjockt och borde uthamras; och i stället för slägga hade man likaledes en hård sten, såsom ett plattadt klot, med hål genom midten och skaft deri, att slå (hamra) ut med"; och hvad sägs derom, att samma inrättning träffas antingen i förstugorna eller straxt utanför dem, att dermed bulta torr fisk (Äfven "ur-invånarnes" erkända spis). Om de norr ut brukade Torf-hackor och Kokkel-bultor af sten, en annan gång.

(R Dybeck: Runa 1850)

Breflådan

Broder, i folkmusikens mystiska snärskog!

Tackar allra ödmjukast för Ditt trevliga brev.

Här skall Du få ett litet smakprov på hur lämplig temperatur och tystnad, fri från allt ovidkommande störande ljud, gör att det går an att få höra naturljuden tona ut för den emottagliga lyssnaren.

Det här hände en Lördagsnatt vid två-tiden i Augusti månad 1948 uppe i en skogsby, Lillmörtsjön, sör på skogen i Torp, Medelpad. Jag var där för att teckna upp några låtar efter en 78-årig spelman. Men han hade plockat ihop några andra spelkunniga också, så att det var 7 stycken sammanlagt. De övriga voro yngre upplagor och derns spel var ej något vidare. De spelade vår tids moderna dansmusik, så att resultatet av det hela blev två låtar, en vals och en polska av mindre värde.

Vi satt och språkade och bäst det var, behövde jag gå ut. Gården låg mycket lämpligt till. På ena sidan rann en liten å, kanske 5 meter bred, och på den andra sidan en bäck. När jag kom ut på gårdsplanen fångades mitt öra av ett ljud och när jag stannade och lyssnade, så kom den locklåten tonande från skogen. Men i och med att jag hörde knäppen från koskällan, så kom några av de andra ut från gården och pratade och stojade; det blev omedelbart tyst. Tänk ändå, om de hade varit kvar inne i stugan, så kan det hända att jag fått höra mer, men det är omöjligt att få höra något, hur lämpligt vädret och temperaturen än är, då man är två eller flera i sällskap, eller då det bläser hårt samt är kallt och ruggigt.

Under de åtta år som jag bodde väst i Härjeådalen, var jag ofta ute på fiske. En gång var min Hustru med. Vi satte iland i en Egåru, där det var vilställe för fiskare. Frugan stannade där och jag fortsatte utför strömmarna i Ljusnan och fiskade. När jag efter slutad fisketur kom tillbaka till vilplatsen, där min fru kokat kaffe, så säger hon: Om jag kunnat sjunga, så skulle jag ha sjungit en vacker låt för dig nu. Jag hörde den ur strömmen här och den var så vacker, så att jag har aldrig hört maken. Men när jag började komma upp i närheten då tystnade musiken.

Det är inte att undra på, att folk i forna tider trodde att det var Näcken som spelade, eller Hin Håle, som spelade för att locka till sig någon själ. De gjorde sig aldrig mödan att undersöka hur det i verkligheten stod till. Skogsfrun, bergtroll, sjöfolk med flera försökte att locka till sig människosjälar, det var allas uppfattning. Hur kom myten om att skogsfrun hade ihålig rygg, alldeles som ett bakträg? Ja, nog kan man fundera på den saken, men det ligger nog till så här. Vi går ett par hundra år tillbaka i tiden. Skogarna voro stora och fullväxta. En skogeld utbröt och härjade väldeliga. En och annan stor fura brändes upp och efter den ena sidan brändes den ur och blev ihålig. Så utbröt det en kraftig storm och stammen bröts av i manshöjd och så växte det upp en massa buskar omkring. En dag var det grädisigt i luften och dimman låg lågt, nära marken. Så var det en person, som var vidskepligt lagd utav sig, som hade varit i skogen och på väg hem får han se något underligt. Han tyckte sig se en kvinna stå där inne bland snaren och han hajade till och så råkade han ändra ställning också, när han nu tittade efter från en annan synvinkel, så råkade han få se Skogsfrun stå där bland buskarna och när han kom hem, då kunde han tala om, att han sett skogsfrun i skogen samt att hon var ihålig i ryggen som ett baktrag och sedan fortplantades denna utsaga och spriddes mer och mer och folk i allmänhet trodde fullt och fast på den.

Med mystikerhälsning

Nils Olsson, Sundsvall

— · —

Hej i förstämningens snärskog!

Jag sänder Dig här ett par prov på förstämningslåtar. En vals efter Spel-Pojken från Täsjö, västra hörnet av Ångermanland, samt en Bakmäs[1] polska efter Pelle Dahlin, Krängen, Indal. Men jag är så dålig i mina armar numera, så att jag har svårt för att skriva både noter och text. Det blir mest bara krumelurer som jag inte själv kan tyda. Hade jag inte skrivmaskinen så skulle jag ej kunna skriva ett läsbart brev och sådana vill man ju ej sända, när det gäller att upplysa folk om en del krångliga saker.

Som Du ser, så är bägge låtarna skrivna så som de klingar. Har man basen stämd i A och skall spela ett A, så skriver man G. Om Du lägger märke till Bakmäsen, så går första reprisen i A dur, medan den andra reprisen slutar i E moll. Det är nog lite villsamt för den som inte har satt sig in i systemet, men bara man börjar, faller det av sig själv som gamla gårdsgårdar.

Om jag bara orkade, skulle jag kunna skriva en hel del om förstämningslåtarna, för de är i regel de äldsta vi har kvar och det beror på Liran. Den hade stämningen A.E. A.E och när fiolen gjorde inträde bland spelmän i början av 1700-talet, då stämde de fiolen lika som liran och därigenom blev nog många låtar bevarade. Men det är ju givet, att det har komponerats många förstämningslåtar även i senare tid.

Några exempel på förstämningar följer här. Från basen till kvinten:

A.D.A.E. A.E.A.Ciss. A.E.A.D. B.D.A.E.

Värst är att hålla reda på vilka durförteckningar man skall sätta för omstämningslåtarna. Men det ser Du nog i de två olika låtarna som medföljer. Och så kom ihåg att inte tala om Bakmes, för de dansande dansar bakom ryggen på varandra, eller man kunde ju säga Baksides dans. Därför blev det "Bakmäs". Bakmesen, den hänger man på ryggen, med litet grejor i, när man skall gå till skogs på jakt eller fiske och bärplockning och skall bliva borta några dagar.

Ja, jag får nog sluta för denna gång med förhoppning om, att både spelmän och folkdansare kommer ihåg att man dansar Bakmäs, men Bakmesen den hänger på ryggen för att bära proviant och annat i.

Med spelmanshälsning

Nils Olsson, Sundsvall

[1] Se SPELMANSBLADET nr 1 1971, sid 14.

Vals efter Spel-Pojken, Tåsjö. Spelad av Markel Ålander. Uppt: N.Olsson.

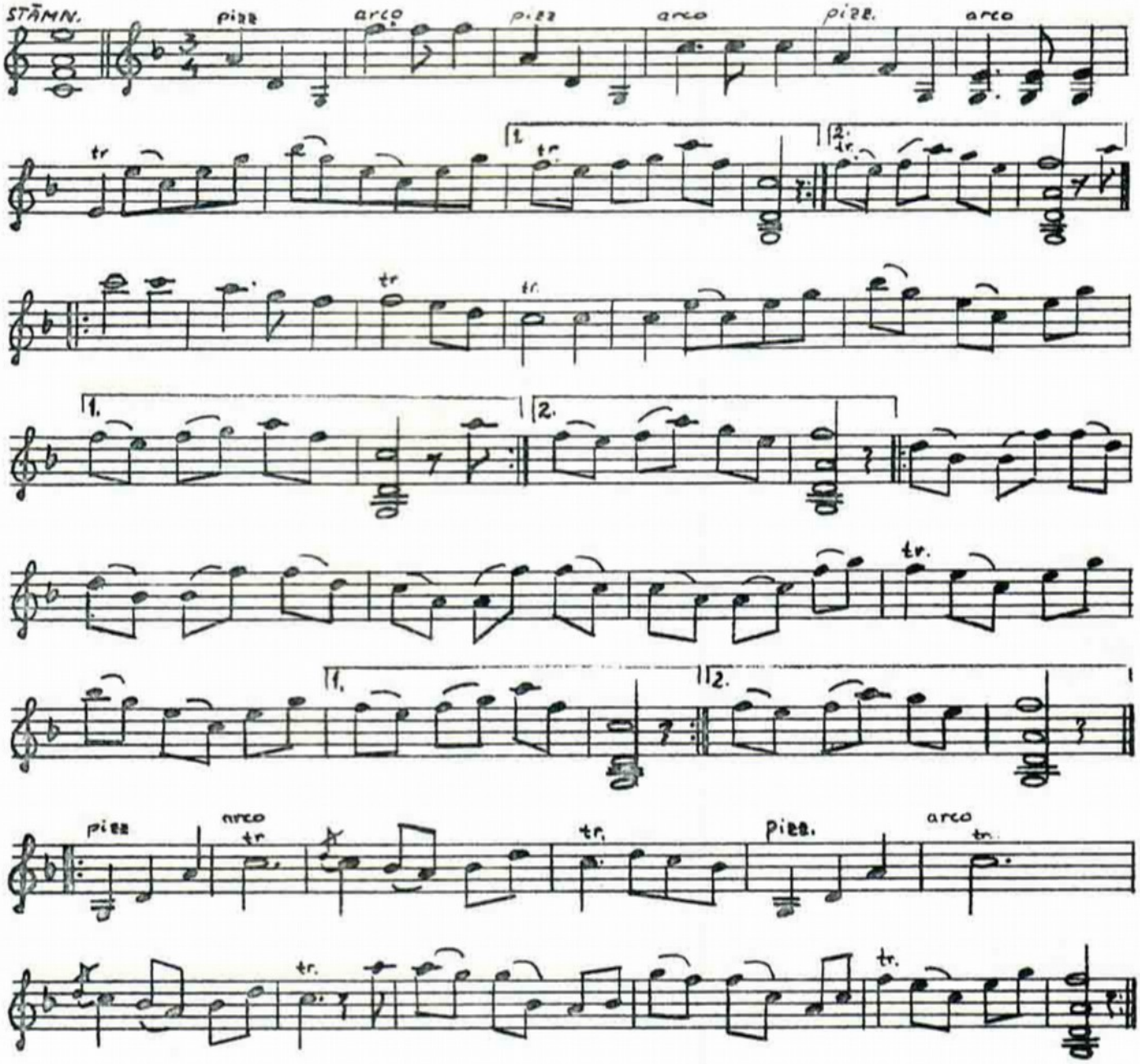

När Vitra lockade på sina kor. En augustinatt kl. 2, på Lillmörtsjöskogen i Torp, Medelpad, avlyssnat av Nils Olsson, Sundsvall. 1948.

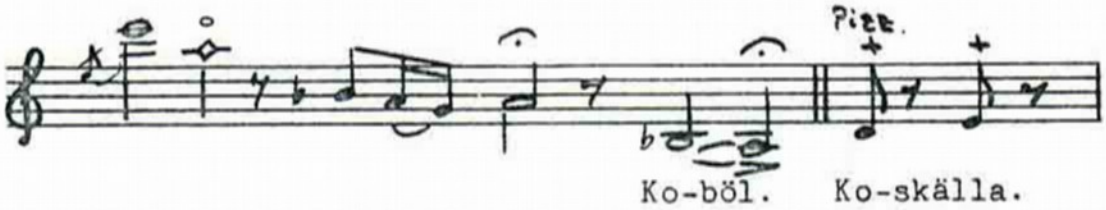

MUNSPEL

När nu dragspelet börjar bli accepterat inom spelmanskretsar, är det dags att införa ännu ett folkligt instrument: munspelet.

Från Järnboå socken i Västmanlands län kommer följande två uppteckningar efter munspelaren Knut Lindblad.

Den första har karaktär av hamburgska (spelas med "lång" andra taktdel).

Breasjöpolskan i 6/8-takt är knepig och överlämnas med varm hand till läsarna.

Välkomna med flera munspelslåtar!

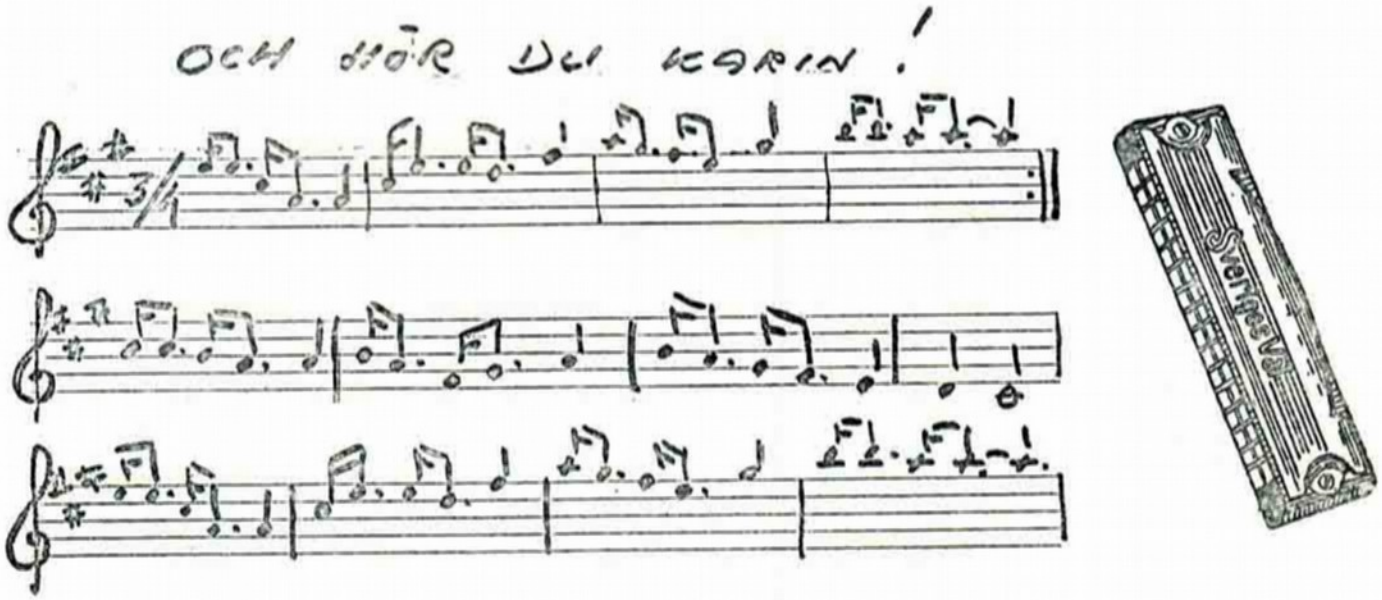

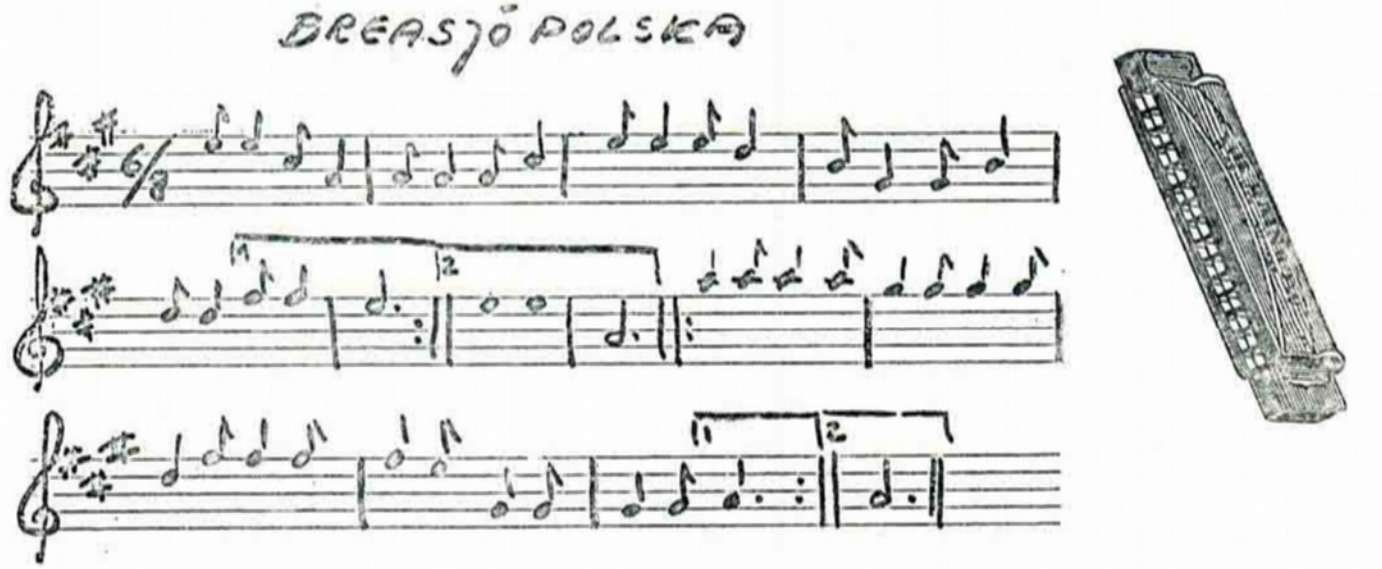

UPPTECKNADE 1939 AV ELSA LINDBLAD
DÅ KNUT LINDBLAD SPELAT DEM PÅ MUNSPEL

BLIR DOM STRAFFADE ?

(Sture Nilsson Tre Rosor)

Då det nu i juletider är extra högtidligt på det kyrkliga fältet, erinrar man sig våra gamla spelmän.

Inte deras insatser vid denna tid, utan prästerna, som i mitten av 1800-talet satte in en förföljelse nära nog av allt vad spelmännen framförde. Spelmännens fioler var ju inte, enligt prästerna, av denna värld; de hörde ju fan till och var dennes redskap.

Ännu in på 1900-talet var undervisningen i folkskolorna så lagd att man försökte göra en Lewi Petrus av varje uppväxande telning. Numera vill myndigheterna få en Einstein av varje gli och om dom sedan råkar bli långhåriga knarkare och käkfarare är ju det inte våra styrande fäders fel.

Vi gamlingar, som var med på den tiden då prästen satt myndig i församlingen och i klassrummet vid skolavslutningar, vi minns vilken makt dom hade. Bladen i biblar, psalmböcker och katekeser flaxade som lärkvingar och allt detta skulle matas in varje dag. Det skulle läras så man närhelst det åberopades skulle kunna det som ett rinnande vatten.

Undra inte på att de gamla spelmännen på sina håll ute i ödemarker och 1800-talsskymning blev vettskrämda. De hotades ju av de "styrande" prästerna med de mest fasansfulla straff man på den tiden kunde uppfinna från en predikstol.

Spelmännens musik var nog inte sämre än våra dagars bensinfat och avgrundsvrål, men det var ju supandet och ungdomarnas dans man ville åt. Det var mycket fult och syndigt. Hur skulle dåtidens präster trivas med våra knarkande smågangsterns idag eller träskets kvinnliga snedtramparkår ? Varje människa bör ju ha sin fria vilja att tänka, tala och skapa sig sin framtid. Vill hon bli plåtslagare, missionär, demonstrant eller jurist, skall hon eller han väl få bli det. Vill hon vara ifred för påverkan, så låt henne vara så. Hon vet ju detta bäst av alla. (Eller hur ? ? ?)

Som väl är, är nutiden inte präglad av de religiösa lärorna, förr diskuterades dessa ofta, men så är ju inte heller undervisningen numera av så framskjuten vikt som förr.

På 1920-talet skulle spelmännens hätska förföljare, prästerna, vara med och lyssna då tvivel uppstod i de allmänna leden. Uppluckringen var vid denna tid allmän, kanske redan förbi, men det är av intresse hur tiderna förändrades sedan spelmännen vettskrämda slog sönder sina fioler på 1860/70-talet inför prästernas förbannelser.

Vi har författare, som numera har gjort sig stora slantar på kännare av gamla Söder, men sanna mina ord, det dom vet är bara böcker och museer. Dom kände inte "Kalle Jana" (Karl Jansson), "Doppingen" (han stötte fram huvudet vid varje steg) eller "Fimpen" (han var kortväxt). Jag råkade dem på Tjocka Johans (144 kg) kafé på Brännkyrkagatan före jul, då städningen tog alltför omänskliga dimensioner. Vi sökte lugnet med "en halva och bröd" (15 öre). "Doppingen" framförde sina julfunderingar:

"Konstit, förr kunne fassan, eller vår herre som han kallades, knalla omkring här på jorden å snacka me killarna. Ja menar me Adam, Noak å Esau å Abel å Israels kaggar (barn). Nu ser man ju allri till honom, men han är ju bas för hela bygget, å dom här astronomerna ni vet som sitter å fluktar (tittar) i tuben, dom ser inget slut på världen. Den är oänlig ylar (säger) dom. Så fassan har jobb, men att en sån kille ska bli syrak (arg) om ja tar ett järn (sup) eller svär å straffa mina kilar (barn) intill tredje å fjärde led de e taskit (inte snällt). Sån är inte min stabbe (far): han unrar hövlitt om ja vill ha en återställare. Honom kan man snacka me."

"Fimpen" såg på honom med erkänsla och sade fundersamt:

"Att dom där makterna däroppe (han tittade upp på det nerrökta kafétaket) e så svettia att fajtas jämt (villiga att slåss ständigt). Dom hotar me eld å den där jävulen å de gör deras kompisar åsså, prellar (präster) å anra jesuiter. Som härförleden de kom en kille från frellsis (frälsningsarmén) å bomma kosing (tiggde pengar) av mej. En annan tänkte, så här vid jultiden e de bäst att gnaga in sej (ställa sig in) hos gubben där oppe, så ja la en viting (skänkte 10 öre) å så sa ja till frellsisboysen (frälsningssoldaten): "Du, dom där killarna där uppe i himlen, har dom nån sorts ballonger å bo i, å dom här änglarna, e dom nån sorts springschasar, e dom killar eller tjejer, var parkerar dom ?" Ni vet en annan ville ha reda på grejerna, men den där jäla jesuitbomaren sa att ja va en förtappad syndare å stack iväg snajt över stritet (snett över gatan) å ylade om att ja skulle få straff av gubben däroppe, kymi polare (dålig kamrat), va ?"

Trion satt tyst och funderade. "Kalle Jana" drog ett bloss och talade:

"En annan har väl åsså grunnat på den där killen jesus, han me krubban ni vet. Hans fassa va visst trägnagare (snickare). Josef hette han visst, ni kanslar (känner) väl honom ? De va väl kymit (synd) om honom. Tjejen Maria han polade med fick besök av den där helige anden så hon blev på bukten (blev med barn) å kläckte (födde) den här jesus. Den blåsningen (lögnen) går inte i en annan (i mig). De föstår väl alla att hon vänsterpolade (var otrogen) me nån arabkille i kaktussnåren - de va den där heliga anden de hon ylade om. Å han va styv på en hel del, som exempel bara lägga våfflan (handen) på roten (huvudet) å mesamma vart dom schysta (bra) fast dom nästan varit mulo (döda). Se bara den där pajsaren dom kalla änkans son i Nain. Killen la bara sin karda (hand) pån så ånga han ur slafen (gick ur sängen) . Sen sat killen åt en annan: "Ta din säng å stick" Han for iväg sjuklingen, som om han käkat en hel säck "Kruschen". Den här killen skulle ju ha ett evitt liv snacka dom om i böckerna, men inte fan har nån av mina kompisar sett'en sen. Synd de förresten, för va killen så reko (bra) kunne man ju då å då manga honom på stålar (låna pengar av honom).

De präster som de gamla spelmännan hotades av, skulle kanske ha varit snällare om dom hört södergrabbarna. Men om vi skall se på spelmännens situation pa ett annat

sätt, inte som "Krusse" i Ryssland, då blandar vi in politik. Han frågade de allra första astronauterna om de sett några himmelska väsen och det hade dom ju inte.

Men låt oss trösta de syndiga spelmännen, för länge sedan döda, med att ännu (realistiskt sett) får dom vänta några år på sitt straff.

Våra mått utåt rymden är ju ljusår. Ett sådant är den sträcka ljuset tillryggalägger på ett år och ljuset går 30.000 mil på en sekund och på ett år, som har 31,5 miljoner sekunder, hinner ljuset iväg 946 miljarder svenska mil. Våra astronomer vet att vi bor en en stjärnanhopning dom kallar galax (Vintergatan) och sådana galaxer ser dom i oändligt antal så långt deras instrument (teleskop) kan nå. Där, bakom denna synrand, har man nu med ett elektroteleskop, astronomernas nya instrument, kunnat lyssna sig till ett oändligt antal ytterligare galaxer. Här "någonstans" där de astronomiska talens storlek blir overkliga, skall vår Herre vistas för att vara i centrum av sitt skapade "rike av sol, måne och alla stjärnor".

Här måste han förfoga över en datamaskin, som håller reda i alla detaljer på alla befolkade planeter. Vi utgår ifrån att det finns otaliga sådana. Men vi kan lugnt konstatera, att ännu ligger våra gamla spelmäns ben ostraffade, ty då budet når fram och åter med skuld och åtgärder, har atomerna i vår sol nått sin halveringstids slut och de frusna ben som finns kvar tillhör inte någon spelman från det syndiga 1800-talet.

Hur ställer sig frågan om Skaparen placerad i centrum av vår egen galax, Vintergatan, satt och styrde? Någon matematiker är jag inte, men tillgängliga uppgifter talar för 50.000 år, vilket ser nära ut jämfört med t.ex. $10^{48} = 10$ med 48 nollor efter, som är vanligare tal inom astronomin. Men också denna tid är lång för en som väntar. Vi får väl säga som änkan som upptäckte att hon gråtit vid fel grav: "Bortkastade tårar."

ERIK FOGELSTRÖM 90 ÅR

(Sture Nilsson Tre Rosor)

Vid 12-tiden den 4 november uppvaktade vi Södermanlands Spelmansförbunds äldsta spelman, Blinda Kalles sista elev, Erik Fogelström.

Vi fann Erik mitt i ett tacktal till ett tiotal redan anlända gäster. Vi fann en, trots nittio år på nacken, frisk och rörlig spelman, även om minnet åldrats med sin man.

Tre av Eriks döttrar hade tidigast på morgonen gratulerat sin far - Berta, Signe och Elsa. Signe och Elsa hade fullt upp att göra med gäster, blommor och telegram från vänner, som Erik under sitt långa liv förvärvat. Erik talade om flydda tider, sin uppväxt intill Kolmården och möten med spelmän. Så kom fiolen fram och vi fick höra den låt han mindes bäst, Fermens polska.

Men fiolen, som under flera år inte klingat, var som han sade "knarrig" och ett försök att få liv i den med "Skräddarkadriljen" från Gotland misslyckades. Han sade att fioler som människor åldras och båda blir "knarriga" om dom inte pysslas om.

Vi fick vid vårt avsked med en hälsning till spelmännen i Sörmland: "Hälsa mina vänner i Sörmlands Spelmansförbund, tacka dem för alla de vackra minnen jag har därifrån, tacka för alla vackra dagar och melodier, tacka för alla glada minnen jag nu ibland drömmer tillbaka till under ålderns dar."

Gäster kom och gick, rummet blev en sommardag av blommor, telefonen gick varm, Erik och hans döttrar hade en hektisk dag; ändå återstod kvällen med gäster och middag.

Vi i Sörmland önskar Dig det m e s t bästa - En fortsatt God Hälsa.

BRUDMARSCH FRÅN SÖRUNDA efter Carl Arvid Rosenberg, Sundsta, Sorunda.
Upptecknad av Olof Andersson.

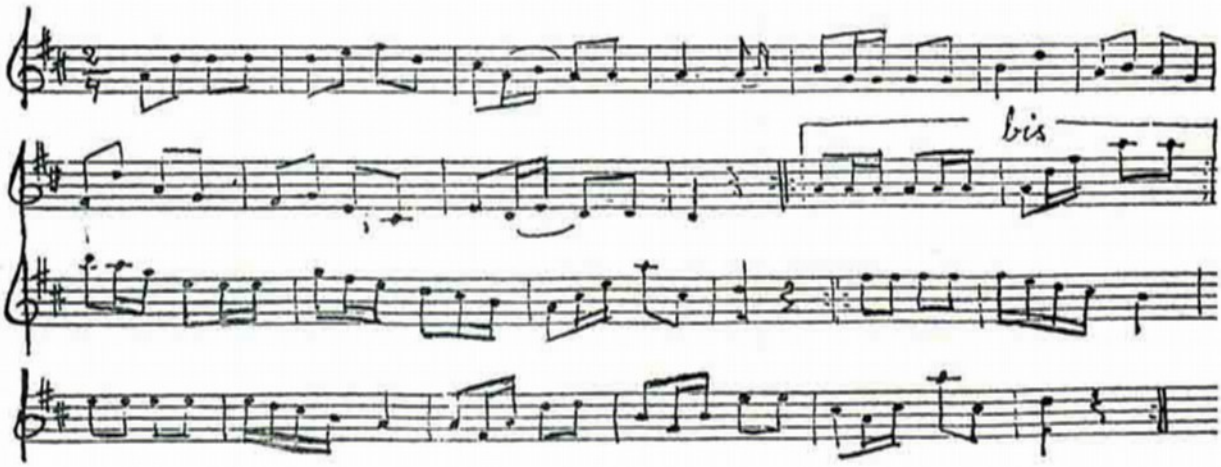

SCHELÉNS SISTA GÅNGLÅT

(Sture Nilsson Tre Rosor)

"Till flydda tider återgår min tanke än så gärna" börjar Runeberg sin Fänrik Stål.

Det började med att hyra ett klassrum i Maria folkskola under Nils Th Olofssons tid som ordförande i Stockholms Spelmansgille. Här har största delen av spelmännen i Gillet nött in sina låtar och "instuderat" nya.

Längsta tiden som spelledare har Lennart Bergström varit. Om någon i dessa dagar är värd en kulturutmärkelse, är det i sanning Lennart, som offrat all sin lediga tid i det hårda klimat som huvudstaden utgör för just folkmusiken. Gillet har haft flera skickliga och kunniga ledare som Järnberg, Jorlin och Carl Ling, men den som grånat i tjänsten det är Lennart.

Det var förresten, vill jag minnas, i slutet av 50-talet som en ung, elegant, studerande yngling infann sig en kväll i skolsalen. Han var trots sin ungdom ingen "kanin", som man säger om nybörjare i det militära. Han mjukade upp sig med Gotlands Svanpolska, satte igång rull och staccaton som själva Heifetz skulle åhört under reflektioner på att lägga om yrke. Den elegante mannen var Arne Blomberg och vem tusan kunde tro att han några år senare skulle föra ordet i ett av Svedalas större Spelmansförbund.

"Det växte uti Hildings gård en blomma", säger Tegnér. En kväll kommer Ragnar Schelén in i skolsalen, rakt på mig och min fru: "Nu du Sture har jag fått ihop en gånglåt som jag är nöjd med." Då han var nöjd med en sak då måste den vara bra, tänkte jag. "Sätt igång så vi får höra den." "Fan heller, jag vill ha den klar först riktigt. Sådant går inte att krysta fram, det måste komma på som ett vårregn, lägligt och naturligt, då blir det bäst." Det gick en månad; jag hörde min fru och Schelén spelade ihop ofta. Så ett par månader senare kom Schelén hem en söndagsfrukost. Då han fått några Ödåkra, islandssill och stekta svinfötter och vi var framme vid kaffet, säger han: "Nu du Sture, ska du få höra Annas Gånglåt. Den har vi spelat ihop, så hon kan den." Den tyckte jag var bra, enkel och lättsam. Snart hade hans spelkompis Edv. Bäckström en andrastämma till den och den blev mycket spelad av oss.

Men det var ingen som kunde teckna upp den. Vi var alla fyra självlärda och noter gick bra om vi kunde låten eller hört den först. Jag lovade försöka. Jag följde Annas fingersättning och skrev noterna efter den; tre kvällar med möda och svordomar tog det mig att skriva ner den. Men jag visste inte vilken dur den gick i. Då kom Lennart Bergström hem en kväll och putsade raskt upp mitt underverk. Schelén blev nöjd. Alltid då vi spelade tillsammans började och slutade vi med Annas Gånglåt, det blev hans sista gånglåt.

Jag hörde honom göra två valser efter denna, men han eller vi andra fastnade inte inför dessa som för gånglåten. Då jag för en tid sedan talade med Ragnars fru, Hulda, om jag fick publicera "Annas Gånglåt" i Sörmlandslåten svarade hon: "Visst får du det; det är roligt om Ragnars låtar blir spelade."

Och det hoppas jag att den blir.

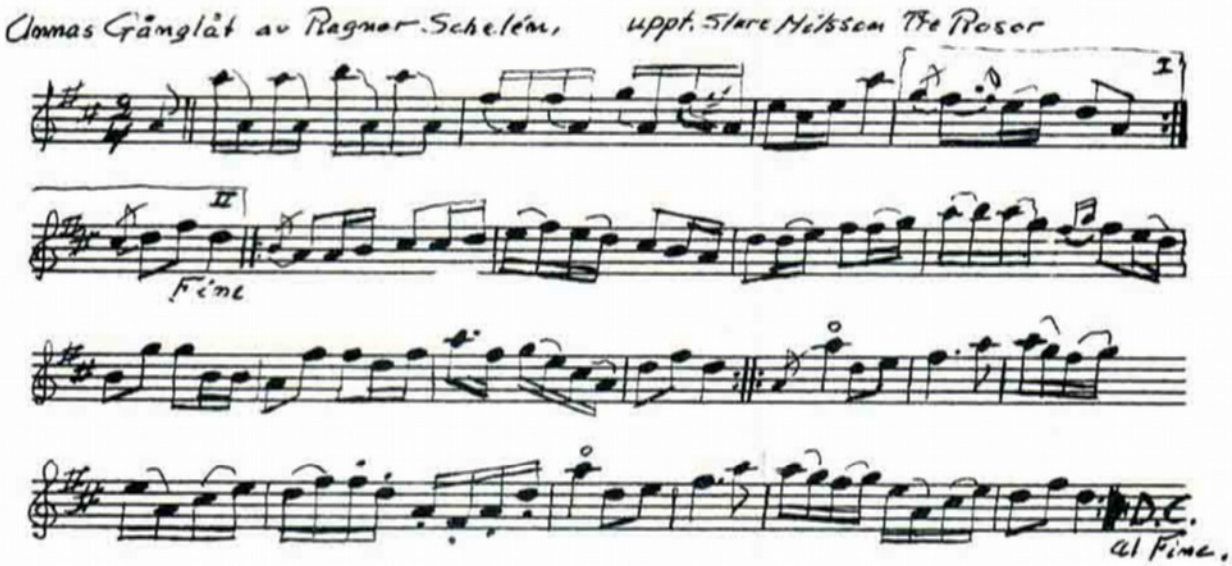

NÅGRA HISTORIER OM "HULTKLÄPPEN" (LARS AHLSÉN)

Berättade 1950 av Anders Tranberg på Sundsvalls ålderdomshem. Tranberg var född i Bjuråker 1862.

Hultkläppen hade för Tranberg omtalat, att han började att lära sig spela fiol som lillpojke. Han hade då klivit upp på taket till bostaden och stått där och försökt spela någon låt. Så småningom klev han upp på övriga tak hemma vid gården för att utröna vilket tak som det var bäst att spela på.

Hultkläppen hade också omtalat för Tranberg, att han även lärt sig spela av Näcken. Eller Strömgubben, som han även kallades. Två torsdagsnätter hade han suttit i ett kvarnhjul och spelat på sin fiol, men Näcken syntes icke till. Men den tredje torsdagsnatten då kom Näcken och tog Hultkläppens fiol och spelade en stund på den. När han spelat färdigt, överlämnade Näcken fiolen till Hultkläppen med orden: "Nu kan du spela också." Samtidigt famlade Näcken efter Hultkläppens fingrar, men Hultkläppen drog till sig fiolen samtidigt som han drog sig hastigt tillbaka, så att Näcken ej kom åt hans fingrar. Ty hade Näcken kommit åt fingrarna på Hultkläppen, då hade Näcken knäckt fingrarna på honom och då hade han ej kunnat spela mera, då hade han varit slut som spelman.

Den låt som Näcken spelat, var den första låt som Hultkläppen sedan spelade på Bröllop och Lekstugor. Men han måste alltid vidtala en person att stå bredvid sig och när Hultkläppen spelat låten tillräckligt länge, så fick den vidtalade personen lyfta stråken från strängarna. Annars kunde inte Hultkläppen sluta med den, utan han måste fortsätta med den till dess han var utan strängar på fiolen och då hade det varit tid för Hin Håle att komma och anamma Hultkläppen.

Dunder-Ante från Norrbo och Hultkläppen hade en Julhelg spelat på en lekstuga i Älgered, Bergsjö. Det hade funnits rätt ymnigt med sprit på lekstugan och Hultkläppen hade minsann icke spottat i glaset och på hemvägen led han av en obarmhärtig baksmälla. Hultkläppen jämrade sig och svor över sin belägenhet. Så kommo de förbi en större bondgård vid sidan om vägen. Då säger Dunder-Ante:"Där uppe i den där gården bor en bonde, Ol Lars Olle. Han är ungkarl, men brukar alltid ha brännvin hemma. Hans moder är änka och hon hushållar för sonen. Gå upp till Ol Lars Olle, så kan du nog få dig en kask," sade Dunder-Ante, varpå de skildes åt;

Dunder-Ante för att gå hem till Norrbo och Hultkläppen för att gå upp till Ol Lars Olle. När Hultkläppen kommer in i köket och hälsar, säger han: "Om jag får en kask, så skall jag spela en låt och sedan skall jag gå." Ol Lars Olle tog fram en brännvinsflaska, men modern sade ifrån: "Här skall inte bliva något fyllkalas och musik, inte, utan packa dig iväg härifrån!" Men Hultkläppen var påstridig och till slut måste modern ge med sig, så hon säger till sonen: "Kære, ge honom en kask då, så att vi blir fri honom och spela behöver han inte bara vi blir fri honom."

Kaffe ställdes fram på bordet, flaskan kom fram och så säger Gammelkäringen: "Gör dig en riktig kask nu, så att du minns det och sedan ger du dig iväg, så att vi blir fri dig." "Ja, men jag skall spela en låt också," sade Hultkläppen. "Det behövs inte, bara vi blir fri dig." sade modern. Hultkläppen var lika påstridig och till slut så säger gumman: "Ja, men bara en, sedan ger du dig iväg härifrån." När Hultkläppen druckit ur sin kask, tog han fiolen och satte sig på spiselhällen och spelade en låt. Men vilken låt! Gumman grät så att tårarna flödade utför anletet och när Hultkläppen slutat, ville hon få höra en till, men det gick inte. Hultkläppen hade fått spela hela dagen om han velat, men lade ned sin fiol och gick stolt därifrån. Han hade nått sitt ärende och fått sin kask, som han föresatt sig.

Det skulle bliva en ungdomshelg på en fäbodvall i Bjuråker och en stor skara ungdomar med Hultkläppen i täten gav sig iväg. När de kommo fram till den första bovallen, så ville en del pojkar, som hade sina flickor i en omkring en mil längre bort belägen bovall, inte stanna vid den vallen, utan de försökte att övertala Hultkläppen att följa med, men han övertalades av de övriga att stanna vid den första vallen.

De andra pojkarna lurade ut Hultkläppen med att bjuda honom på en sup. Hultkläppen gick med ut och då passade några andra i laget på att slå sönder hans fiol. När Hultkläppen kom in igen, låg hans fiol trasig på spiselkanten. Hultkläppen tog reda på skruvar, stall och stränghållare, gick ned till ett tvättställe vid bäcken som rann genom vallen, slog en spik i vardera ändan på ett klapträ, satte dit strängar, stall och stränghållare och så spelade han en gånglåt med en sådan infernalisk fart, så att de pojkar som voro på väg till den andra bovallen fingo galoppera dit, men inte efter stigen som ledde dit, utan i snårskog, stenar och annat elände, och när de kommo fram till bovallen så ramlade de medvetslösa och blevo liggande där över natten.

När de vaknade på morgonen var det tid att begiva sig hem till byn och sina dagliga sysslor, så de fick nog inte någon glädje av sitt tilltag med att slå sönder Hultkläppens fiol. Hultkläppen däremot spelade till dans på klapträ-fiolen så att stod härliga till och trots det primitiva instrumentet spelade han oklanderligt hela natten. Se det var en spelman det, som inte tappade sugen för småsaker.

En brorson till Hultkläppen berättade följande:

Hultkläppen arbetade ett år vid Koppargruvan i Norrlindsjö, Attmar. Men så föll det honom in att besöka sin broder, som arbetade på Skönviks Sågverk, utanför Sundsvall. Han gick till staden, utrustad med fiolen och en ovanligt stor kopparkruka hängandes i en rem över axeln.

Det första han gjorde när han kom till staden, var att gå till ett bryggeri och köpa spillöl. Det var en billig dryck, den kostade den tiden tre öre per liter. Och så gick han till en soptipp och satte sig där och tog sig en klunk ur krukan och så spelade han en låt och så höll han på till dess krukan var tom.

Men det började lida mot kväll och det var bortåt en mil kvar till broderns bostad, så han måste giva sig iväg för att hinna fram medan folket var uppe. När han nådde Skönvik var han tämeligen salig. Mörker över de vägar han skulle fram; det fanns ej gatubelysning då. Hultkläppen gick sin väg fram, spelande och sjungande. Remmen till kopparkrukan hade slaknat så att krukan släpade mot backen och dunkade mot stenar som låg i vägen, det stripiga håret stod som en riskvast om huvudet på honom och de urgamla kläder som han var klädd i, gjorde det hela till en verklig spöksyn och en del kvinnor och barn som voro ute, trodde det var själva "Fanen" som var lös och sprungo och skreko vilt i högan sky. Men så småningom nådde Hultkläppen fram till broderns bostad och sedan lade sig det stilla lugnet över nejden.

När Hultkläppen spelade hustrun till graven.

Under den tid som Hultkläppen arbetade i koppargruvan i Norrlindsjö, bodde han med sin familj, hustru och två minderåriga barn, i en skogskoja på skogen, väl en halv mil från Hassel i Attmar. Sent en höst dog hustrun och hur skulle han bära sig åt. Det fanns ej någon väg fram till Hassel, men ett par rådiga bybor snickrade till en släpbår och på den ställdes den tomma kistan och så begav de sig iväg till skogskojan. När de gott och väl kommit fram, bäddades liket ned i kistan och den bands fast på släpbåren och så begav de sig iväg tillbaka till bygden.

Förre möbelsnickaren Johan Stenberg berättade 1930 om det:

"Jag var på femte året, sent på hösten, snöigt och kallt och jag hade så dåliga kläder, så att jag fick inte vara ute. Bäst det var fick vi höra ett konstigt ljud från skogen. Mina föräldrar ställde sig i köksfönstret för att se efter, vad det var frågan om. Jag var så liten så att jag nådde inte upp till fönstret, utan jag fick ställa mig på kökssoffan och titta ut. Då fick vi se hästen och släpbåren med kistan, en karl på vardera sidan för att kontrollera att inte släpbåren kantrade och bakom det hela kom Hultkläppen och spelade en gånglåt, som sedan blev kallad för:

"När Hultkläppen spelade hustrun till graven."

Barnen, en pojke och en flicka, blevo omhändertagna och flickan blev sedermera gift och kom till Vigge i Stöde. Pojken kom så småningom in vid SJ och blev senare stationskarl i Ånge, där han tjänstgjorde i många år fram till sin pensionering.

Nils Olsson, Sundsvall
Mars månad 1971

●●●●●●●●●●●●●●●●●●●●●●●●●●●

BRUDMARSCH FRÅN SORUNDA efter Carl Arvid Rosenberg, Sundsta, Sorunda.
Upptecknad av Olof Andersson.

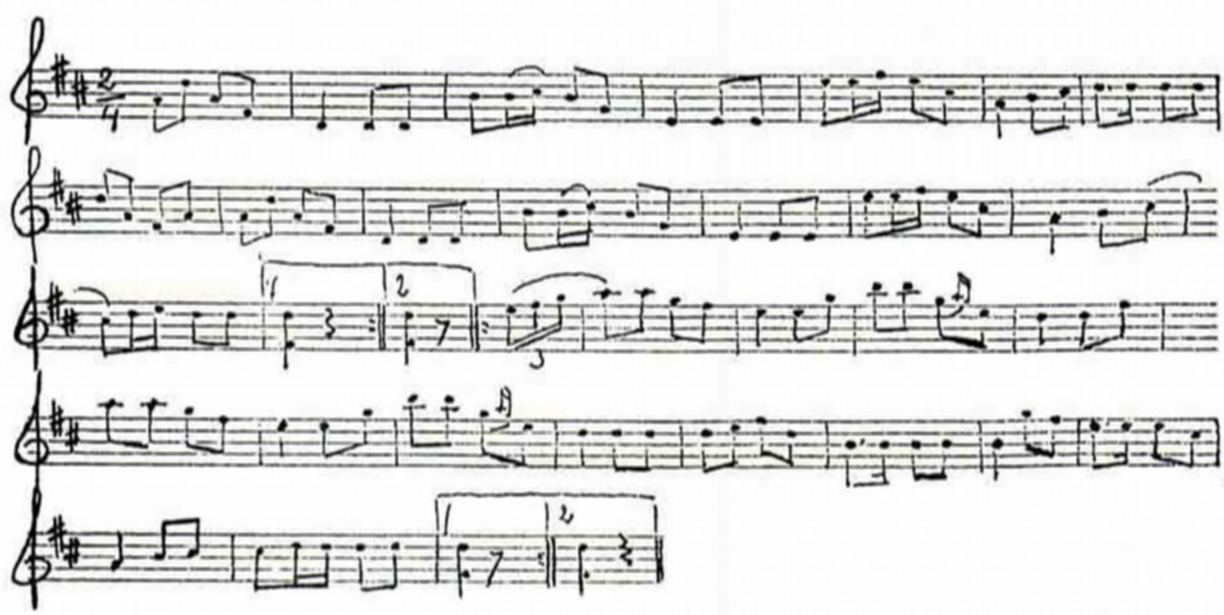

Sven Härdelin:

HUR GÖR MAN EN ANDRASTÄMMA?

Vid spelmansstämman i Delsbo 1908 framträdde spelmännen "Tulpan" och "Pajas" med samspel. Det var något nytt, som spelmännen i övrigt inte kände till. Thore Härdelin d.ä. och J E Hall och Pelle Schenell och några till nappade genast på den kroken och snabbt hade samspelet för två fioler blivit det vanligaste sättet att framträda med inför publik. Nog hade det väl spelats med två eller t.o.m. flera medverkande på en gång tidigare, men inte med några så utarbetade stämmor som de nu nämnda excellerade i. Unisont spel eller en som spelade melodin och en som "lullade" på med något sorts enkelt ackomanjemang. I dag är vi så vana vid spel med strikt utarbetade stämmor, att vi inte kan tänka oss något annat. Men de finns som kan det!

Någon gång i mitten på 1940-talet var vi några spelmän samlade i Stockholm och höll på att "tona" litet. Det blev tal om olika 2:a stämmor till bl.a. "Ranungstvåan". Några höll på Theodor Olssons och en del på den jag joxat ihop, men rätt som det var sade Gustaf Hertsjö (bördig från Bollnästrakten, men då boende i Stockholm): "Inte fan skall spelmän stå och spela 2:a-stämmor efter noter! Dom skall de göra själva vartefter!" Jag tyckte ju då detta var oerhört och blev väl litet sur också, fast jag inte visade det. Gustaf såg också en aning generad ut, sen han sagt det, ty han hade ju sonen till den store 2:a-fiolsexperten, Thore Härdelin d.ä., framför sig, det var han medveten om.

Trots allt minns jag att det flög igenom min skalle: "Kanske han har rätt? Kanske man skulle göra 2:a-stämmor så där mera på direkten fast naturligtvis se upp så att det hela inte blir slarvsylta!! Som jag har ett kusligt gott minne, så dök de där tankarna upp då och då under år som följde tills jag 1965 gjorde min "berömda" helomvändning, dvs började gå över till "de små" gammellåtarna både i ord och handling. När jag sedan dess tänkt på saken, så har Gustafs ord synts mig klarare än kristall. En spelman skall inte "arrangera", han skall göra 2:a-stämman "på gehör". Punkt och slut!

Nu vet jag, att det finns oerhört många av oss, som inte kan - eller rättare sagt inte tror sig kunna - detta och därför skall jag nu ge mig in på den dubiösa uppgiften att så att säga visa vägen. Jag skall försöka lägga upp det så att även icke notkunniga kan hänga med i svängarna. Det är ju framför allt gehörsspelet vi skall odla. Dock kan det inte frånkommas, att det måste bli en del musikteori i början, men jag lovar att den skall bli av enkelt slag. De gamla spelmännen kunde ingen musikteori, de spelade ändå!

Det finns många sätt att tillgripa, när man vill spela en "understämma". Man kan t.ex. göra som jag sade att det gjordes förr: bara "lulla på" med toner som passar till melodistämman. Lars Fredriksson från Vallsta var mästare i den konsten. Han använde f.ö. den underliga stråkföring som av Olle Andersson, Kjellström och andra döpts till "rullstråk", men som av gamla spelmän riktigare kallas "dubbelstråk". Den konsten är det inte många som kan idag, men jag har lyckats lista ut hur den utfördes och kommer att lära ut det till den som är intresserad framdeles.

Så har vi "kärrhjulsmetoden", dvs understämman följer överstämman precis som högra hjulet följer det vänstra på en "stälpflake"! I regel ligger understämman en ters under överstämman. Jag har hört spelmän spela kvinten under, men då låter det illa! För den oinvigde kanske det är bäst att tala om, att vid en ters så finns det en ton emellan den högre och den lägre stämman. En ton som alltså inte får höras. Vid en kvint går man ytterligare en ters nedåt (eller uppåt). Så där står det inte i musikläran, men jag tycker det är enklare att förklara det så här. Vid "kärrhjulsmetoden" måste man emellertid ibland vingla till med ena hjulet, för det finns toner i skalan som inte passar ihop, när man spelar i en viss tonart. Att spela så där brukar ibland kallas för att "tersa"; man spelar helt enkelt låten två toner lägre med undantag för den där "vinglingen" ibland. Det är ett mycket primitivt sätt att göra en stämma på, men folkmusik skall ju vara primitiv! En mera avancerad spelman försöker sig kanske på den finaste metoden: att göra en egen liten låt, som inte alltför mycket liknar överstämman, men som i alla fall passar ihop med den och fyller ut på rätt sätt.

Vilket sätt man än väljer, så måste man vara på det klara med vad man "inte får göra". En del lyckliga människor har det där klart för sig redan från födseln, andra måste tyvärr lära sig en del regler, om det inte skall låta alltför illa. De,som påstår att inga regler finns och att spelmannen skall spela som det faller sig, är antingen mycket unga och självsäkra eller också tillhör de den där lyckligt lottade kategorien.

"Ingen regel utan undantag" heter det ju. Skall jag peka på alla undantag, så kommer den här lilla kursen att bli tjock som en familjebibel och det är ju inte meningen. Du får fundera ut undantagen själv! Här kommer alltså några regler:

1. Undvik att låta 2:a-stämman gå över 1:a-stämman. Alltså ej högre upp på fiolen än 1:a-stämman. Om sekundstämman klättrar över melodien på det sättet, så tappar lyssnaren bort själva melodien och låten blir förstörd! Det är ohyggligt många som syndar mot det!! Den som gör så har säkert förälskat sig i sin egen sekundstämma och glömt bort att det är själva låten vi vill höra. Inte stämman!

2. Undvik också att ta samma ton som melodistämman. Det blir plötsligt så tunt då. Inte ens om man tar oktaven under blir det riktigt bra. (Att man tar oktaven över är ju uteslutet. Se punkt 1.)

3. Att ta tonen alldeles intill melodistämmans ton är också i regel olämpligt. Detta gäller f.ö. även om tonen ligger en oktav under. Hat man totat ihop en, i ens eget tycke, trevlig melodi, som passar ihop med 1:a-stämman, så måste man ofta kolla den där lilla detaljen. Det går i regel att ändra om stämman så att alla toner klingar väl ihop. Det hör man, om man spelar låten till-

sammans långsamt, mycket långsamt. En del spelmän vill inte ändra på sådana där saker, "för stämman kommer att låta så konstigt då!" Det gör väl i fridens namn ingenting hur stämman klingar ensam; det är ju först vid samspelet som den har någon betydelse och då skall det klinga väl om det hela. Det är ju ingen violinduett det är fråga om, utan det gäller att ge melodispelaren ett bra och utfyllande stöd. Det är ju själva låten som skall vara huvudsaken!

4. Det går att uppfatta låten på olika sätt evad det gäller harmonierna. Den som skall spela en 2:a-stämma måste alltså först väl ha lyssnat på hur melodispelaren uppfattar låten. Melodispelaren kanske klämmer i med ett dubbelgrepp eller en lös sträng extra här och där. Detta måste stämmospelaren ha klart för sig innan han börjar mixtra med sekunderingen. Tycker han att den andre spelar åt fanders härvidlag, så kan han kanske be honom ändra sig.

5. Ställ Dig inte och spela en stämma "på stubben", utan att ha väl prövat den tillsammans med den andre. Det är en oerhörd nonchalans mot den som tvingas höra på! Räkna inte med att Du är en Thore Härdelin d.ä. eller en Pål-Olle. Thore Härdelin d.ä. kunde visserligen göra detta, men han tyckte definitivt inte om det. Han ville pröva, och pröva noga. Det bör jag känna till, som fick vara försökskanin i ca 20 år!

6. Kväv inte melodin med en våldsam praktstämma! Som sagts ovan: Det är själva låten vi vill höra. Sekundstämman skall vara underordnad melodistämman och framhäva vackra ställen och ge låten rytmiskt och harmoniskt stöd. Ibland kan det räcka med ett enkelt "skinn-pa-pa" på rätta toner. Ibland kan det passa med "kärrhjul", i synnerhet då melodistämman gör en hastig löpning. Ibland åter kan den egna melodien, som inte liknar låten så värst mycket, vara kul. Allt detta kan förekomma inom en och samma repris t.o.m. Omväxling förnöjer!

7. Motrörelser är något som de flesta instinktivt "känner för": om melodien går uppåt så kan stämman gå neråt och tvärtom.

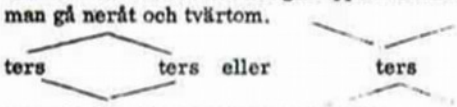

men låt ej melodierna korsa varandra

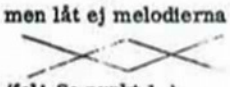

(fel! Se punkt 1.)

8. Låt det inte bli för stort avstånd mellan stämmorna. I regel inom en oktav, men även upp till 10 toners avstånd kan gå bra (decimer kallas det). Blir avståndet för långt, låter det tunt och man luras dessutom att lyssna endast på den ena av stämmorna, vilket stör helhetsintrycket.

9. Om melodispelaren tar "upptakt" (vilket är mycket vanligt), dvs tar en eller flera toner innan "själva låten" så att säga börjar, så låt honom vara ensam om det. I varje fall om han tar en serie snabba toner. Thore d.y. och jag har faktiskt fördärvat vår LP-skiva genom att i första låten båda spela två 16-delar som upptakt. De 16-delarna och den följande takten blev bara rammelbuljong! Synd, ty det är ju det första intrycket som är det viktigaste.

10. Som sista "budord" vill jag påpeka, att det kan vara farligt att göra alltför olika figurer i de olika stämmorna rytmiskt sett. Det som avsetts ge en suggestiv rytm kan i stället verka som ett haltande och hoppande hit och dit. Detta är dock saker som en verklig gehörsspelare inte har det så besvärligt med. Han ansluter sig väl enkelt och naturligt till melodistämmans rytmer och hittar inte på så mycket krångligheter, som vi "notboksarrangörer" gärna faller för!

Det som nu följer är inge "Du får inte!", utan skall betraktas som små tips för den absolut oerfarne stämmospelaren.

Vilka toner är det som passar ihop? Ja, det beror alldeles på sammanhanget. I stort sett kan man väl säga att det är tonerna i en vanlig treklang. Alltså i C-dur: c-e-g. Går låten i C-dur så kan granntonarterna F-dur (f-a-c) och G-dur (g-h-d) vara med. Det är de berömda "tre ackorden", med vilkas hjälp man klarar sig länge!

Går biten i en annan tonart, blir det de grann-ackorden. Jag skall räkna upp några:

F-dur:	C-dur och B-dur
B-dur:	F-dur och Ess-dur
Ess-dur:	B-dur och Ass-dur
G-dur:	C-dur och D-dur
D-dur:	G-dur och A-dur
A-dur:	D-dur och E-dur

Nu räcker det nog ett tag! Beträffande molltonarterna gäller i stort sett samma system, fast där finns mer att välja på. Man kan även (ofta) tänka sig att t.ex. en C-durslåt i stället för F-dur som sidoackord har d-moll (d-f-a) osv. Hela tiden gäller att ackordet är uppbyggt av 1:a, 3:e och 5:e tonen i just den skalan. Av dessa toner tar man alltså den som inte "är upptagen" av melodistämman. Men det där är rätt självklart för varje normalt musikbegåvad person. Jag bara nämner det ifall Du vill speciellt nagelfara vad Du åstadkommit, vilket Du bör göra i början tills Du funnit Din stil!

En sak måste påpekas: Det är inte alls sagt att melodistämmans ton alltid är den 1:a tonen i en viss tonart. Man får pröva sig fram genom att ta olika sorters dubbelgrepp och höra själv vilket som verkar passa. På så sätt kan en spelman ibland ensam sitta och göra en skaplig 2:a-stämma, som dock sedan måste prövas och finslipas tillsammans med en annan spelman.

För att Du skall kunna vid behov snabbt lista ut vilka tonarter som är "släkt", så skall jag här rita upp en s.k. kvintcirkel, genom vilken Du lätt ser sammanhangen och hur många kors eller b-förtecken de olika tonarterna har. Sen händer det ofta i folkmusik, att det där med tonarter och förtecken inte alls stämmer med de lärdes musikteorier. Vilket är rätt skönt!

Durtonarter med stor bokstav

Molltonarter med liten bokstav

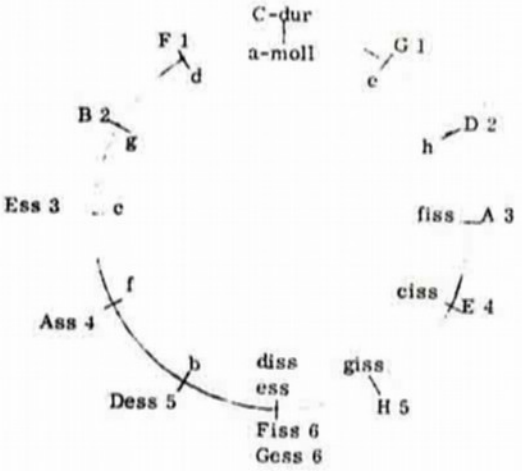

Dessutom kan Du ha god hjälp av följande ramsor:

Cesar:	Giv	Dem	Alla	En	Hel	Fisk
0 fört.	1	2	3	4	5	6

Cesar:	Frosten	Berövade	Esters	Astrar	Dess	Gestalt
0 fört.	1	2	3	4	5	6

Mollskalorna ligger två toner lägre.

Kanske tycker Du som lätspelman och kanske icke notkunnig, att detta med kvinteirkeln är för invecklat. Kanske tycker Du också att ramsorna verkar vara tillkomna av ett forntida dårhushjon. Därför finns det ett annat knep, som bättre passar en fiolist (och det är väl mest de som sysslar med dessa saker): Tonarten C-dur vet Du att den inte har några förtecken. Korstonarterna får Du i tur och ordning genom att dra ett "rullsträk" (arpeggio) från basen och uppåt (G, D, A, E). Lägg sen pekfingret intill sadeln (det ställe där strängarna ligger an mot fiolhalsens början) i ett sänt där grepp tvärs över hela halsen, som gitarristerna kallar för "barrégrepp" och gör ett "rullsträk" från spetsen mot froschen från f och ner till ass. Du får då B-tonarterna (F, B, Ess och Ass). På samma sätt kan Du göra överallt på fiolen. Korstonarterna växer i "korstal" åt höger. Be-tonarterna i be-tal åt vänster. De som ligger intill varandra, dvs mittsträngen och de två strängarna på ömse sidor är "släkt" liksom molltonarterna tersen under ("parallella molltonarten"). Detta bör varje spelman veta utan att ha känslan att ha förskrivit sig åt "notdjävulen"!

Observera, att detta bara är hjälpmedel, som Du inte behöver lära Dig om Du inte vill. Har Du ett hyggligt gehör, så blir allt bra av sig självt utan dessa "kryckor".

Ja, sparka igång nu och gör stämmor. Ingen spelman behöver anlita andra för den saken, det är säkert det.

NYA ADRESSER för funktionärer:

Bo och Birgitta Björkman
Rustmästarvägen 5

632 33 ESKILSTUNA

Ove Lögdberg
Backarvägen 9 E

641 00 KATRINEHOLM

Bengt Gustafsson
Vallsundsvägen 14

613 00 OXELÖSUND

Dallmer säger till Bäckström, som spelar andra fiol till Schelén: "Den låten har ni väl övat mycket?" - "Har aldrig hört den förut, jag bara tittar på Scheléns fingrar!"

Sture Nilsson Tre Rosor

De tre bekanta dalaspelmännen och bröderna Tillman uttalar sig i Dagens Nyheter den 7 september 1969:

"Det finns de som kallas riksspelmän. Att utnämna riksspelmän var en fin idé av Zorn, men den blev så småningom förfuskad. Den titeln (riksspelman) får den som godkänns av en jury efter att ha spelat tre låtar och fått dem godkända. En del spelmän av gamla stammen har kastat bort sina medaljer, då de allt mer erfarit hur fåkunniga deras kolleger blivit med åren. Lövås Olle kan bara en enda låt, men den är av rätta traditionsdialekten. Den är efter hans far från Boda. Annars spelar han aldrig solo; han sekunderar alltid, mjukt och följsamt."

Sture Nilsson Tre Rosor

1514